

שבט תשס"ה - ינואר 2005

ספרות ילדים ובוער

שנת השלושים ושתים

חברת ב' (122)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המינהל הפדגוגי, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו, עדה קרן
מזכירת המערכת: חיה מטבייב

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
רח' זבורה הנביאה, בנין לב-רם טל' 02-5603801/2

ISSN 0334 - 276 X

דפוס "חורב" רח' עדני 3 ירושלים. טל. 5829688 5814690 - 02

20/7
2005

"פרס זאב" לשנת תשס"ה

פתיחה: ד"ר אליעזר מרכוס - מנחה

מר גרשון ברגסון - יוזם ומפעיל פרס זאב זו השנה שלושים וארבע, כלות הפרס שופטות הפרס, נציגי המולי"ם ואוהבי ספרות הילדים - קהל נכבד. לכבוד הוא לי להנחות את הטכס של חלוקת פרס זאב לספרות ילדים ונוער לשנת תשס"ה ששותפים לו המדור לספרות ילדים ונוער במשרד החינוך, עיריית תל-אביב-יפו, האגודה למען החייל, המתארח כמידי שנה בספריית שער ציון בבית אריאלה.

ראוי לו לפרס זה שייקרא על שמו של זאב, מחנך ומשורר, ממקימי בית החינוך לילדי העובדים בת"א ובשכונת בורכוב.

זאב היה האדם שהאמין בילד במחנך ובחינוך (ולא רק בארגון בלבד) את שיריו הראשונים כתב לתלמידיו.

זאב איש ההגנה, עורך "דבר לילדים", מקים מפקדת קצין חינוך ראשי ומפקדה כ-15 שנים, האדם שהיה בצה"ל גם מכשיר חינוכי חשוב, זכה לפרס ישראל לחינוך.

בראיון שזאב נתן אמר:

"המשורר ככל אמון, יש ואינו יודע את שמות הדברים... אך כאילו קוטף מהם את הקליפות, כאילו פותח את כל המנעולים והוא מרגיש את הפלא שבדברים, את השירה שבהם."

זאב היה אוהב טבע וחי ואוהב אדם.

נפתח את הטכס בקטע מוסיקלי: טל גנור (זמרת) ועודד אסנר (פסנתר) ישימיעו לנו שירי ילדים. שניהם תלמידי ביה"ס ע"ש תלמה ילין בגבעתיים.

את הזוכות ב"פרס זאב" נשמע מפיחן. נקשיב לנימוקי השופטים ונאחל לזוכות בנימוקי השופטים: השופטים ד"ר לאה חובב, ד"ר מירי ברוך וירדנה הדס שיקראו את נימוקי הזכייה בפרס. אנו מאחלים לכל הזוכות המשך של יצירה נאמנה.

ברצוני להודות למר גרשון ברגסון - היוזם והמבצע, האיש אשר לא נס ליחו ולא פג טעמו. לשופטות, למקבלות הפרס, למולי"ם, לביה"ס לאומניות ע"ש תלמה ילין, ולגב' חוה ליבר מנהלת בית אריאלה אשר בזכותה נערך הטכס במקום של תרבות וספר. הקהל מוזמן לכיבוד ושיחת רעים בקומת המרתף ולהתראות בשנה הבאה.

דברי ברכה של הגב' לאה רוזנברג

ענהלת העינהל הפדגוגי בטשרד החינוך

הפרס לספרות ילדים המוענק היום מוקדש לזכרו של אהרן זאב, משורר ומחנך, אשר מילא במהלך חייו שורה ארוכה של תפקידים, ביניהם מורה, ראש מחלקת התרבות בצ"ל, קצין חינוך ראשי לצ"ל במשך 15 שנים, עורך כתב-העת "דבר לילדים" ועוד.

אישיותו הייתה מיוחדת במינה.

הוא אהב את הארץ, את הטבע שלה, את מורשתה - והשכיל לבטא אהבה במילים יפות, פשוטות, נוגעות ללב.

הוא ידע להתבונן בעולם בעיניים סקרניות של ילד, שופעות תום ופליאה, ולהביע את שראה ואת שרצה להביע בעקבות ההתבוננות ביכולת ביטוי של בוגר. "כולם רוצים להיות גדולים. אני לא!" כך כתב.

היה לו כישרון גדול לתרגם את הדברים הנשגבים העומדים ברומו של עולם - את האהבה לאדם, את האהבה לארץ, את המאבק על העצמאות ועל הקמת מדינה מתוקנת - למשהו אישי ופרטי, משהו הנוגע לכל אחד ואחד. כך, באורח אופייני מאוד, כשקיבל את עריכת "דבר לילדים" - אז כתב-עת רב חשיבות לילדים - שינה את שמו של דבר העורך, שהתפרסם בו מדי שבוע, מ"במעגל הימים" ל"שים אל לבך", מן הגדול שבחוץ אל האישי שבפנים.

היתה לו יכולת נדירה ליצור קשר בלתי אמצעי עם ילדים, לשמוע את דבריהם ולדבר אתם בגובה העיניים, וזאת בלי לנהוג פטרונות ובלי להתיילד.

קווים אלה באישיותו הם הם העושים את קריאת הפרס לספרות ילדים על שמו ליפה ולראויה כל כך.

אני מברכת את הזוכים בפרס.

דברי ברכה של חוה ליבר

ערב טוב,

יש לי הכבוד והעונג לברך את מקבלי פרס זאב לספרות ילדים ונוער לשנת תשס"ה מיסודו של משרד החינוך. פרס זאב הפך עם השנים לפרס החשוב ביותר המוענק לספרות ילדים ונוער. הוא מוענק זו הפעם ה-34 ברציפות והפעם ה-27 בבית אריאלה בעיר תל-אביב יפו.

מחוז הילדות הוא המחוז שבו יש לילדים הרשות לדמיין, האפשרות להזות, היכולת להאמין באגדות ובספורי בדיות, להפליג לעולמות רחוקים הקיימים רק בחלומות, ועלינו, המבוגרים, מוטלת החובה להגן על מחוזות הילדות ממפגעים סביבתיים, מרוע ואלימות.

הקריאה בספרים מאפשרת לקוראים לחלום על ארצות רחוקות, ליטול חלק בהרפתקאות ולקבל אישור, מלווה בקריצה, למעשי קונדס.

הילדים של המאה ה-21 חיים במציאות מדומה וניזונים מבידור אלקטרוני - טלביזיה, משחקי מחשב והאינטרנט. הכוונת הילדים והנוער אל ההנאה ואל התענוג שבקריאת ספרים הפכה למשימה קשה.

הרשו לי, בהזדמנות זו, להודות למר גרשון ברגסון על היותו המנוע מאחורי פרס זאב ועל בחירתו בבית אריאלה לקיום הטקס לחלוקת פרס זאב. זה יותר מעשרים שנה שוקד בית אריאלה על טיפוח ספרות הילדים והנוער בארץ ומנסה לקרב את הצעירים, שחלקם טרם למדו לקרוא, אל הספר.

מחשבה רבה מוקדשת לעידוד הקריאה בקרב ילדים ובני הנוער בגילאים השונים. השונים: ספרי הרפתקאות ומסע, אגדות, מעשיות ומשלים, סיפורים הסטוריים, ספורי בעלי חיים, מדע בדיוני, קומיקס וכו'.

הדבר נעשה בדרכים שונות: מפגשים עם סופרים הכותבים לילדים ולנוער; "חגיגות לספרים חדשים"; סדנאות כתיבה לילדים ולנוער בהנחיית סופרים, וכן "שעת סיפור", שבה הילדים מאזינים לסיפורים מפי מיטב המספרים המקצועיים. במהלך השנים אירחנו בבית אריאלה את רוב הסופרים הכותבים לילדים ולנוער בארץ. במקביל טיפח בית אריאלה קשר הדוק עם הסופרים, עם המאיירים ועם חוקרי ספרות הילדים. כל אלה נטלו חלק במפגשים ברבים שקיימנו בתערוכות, בסדנאות לכותבי ספרות ילדים ובכנסים בינלאומיים לספרות ילדים החוגג השנה עשור. מוטלת עלינו החובה להיות "מסיונרים" של קריאת ספרות הילדים הקלאסית ושל מיטב ספרות הילדים הנכתבות בארץ. סקרי דעת קהל מצביעים על מגמה כלל עולמית של ירידה משמעותית בקריאה בקרב ילדים ובני נוער. מוטלת עלינו - מחנכים הורים וספרנים - החובה להיות מפיצי הספר גם בעידן האינטרנט, המחשב והטלביזיה. כל ספר יוצר עולם משלו.

אני מברכת את זוכי הפרס: רינת הופר, מרסלה לונדון, אורה מורג ואת הסופרת מירה מאיר על מפעל חיים.

אני מברכת את זוכי הפרס ואת חבר השופטים ומאחלת למר גרשון ברגסון אריכות ימים.

ברכות בשם המו"לים

יפתח דקל

ערב טוב לכולם,
ראשית תודה לכותבים:
לרינת הופר שהוציאה את ספרה בזמורה
למרסלה לונדון שהוציאה לאור את ספרה בקיבוץ המאוחד
לליאורה מורג, שהוציאה לאור את ספרה אצלנו, בכתר.
וכמובן תודה מיוחדת למירה מאיר, העורכת המוערכת בספריית הפועלים, שכב
מי שקורא את ספריה, ורבים גדלו עליהם, מזהה מיד את הנשמה האוהבת
העומדת מאחוריהם.
פרס על מפעל חיים הוא הכרת תודה מועטה למי שפעילה באופן כה אינטנסיבי
בתחום היפה הזה.
מבין ספריה של מירה מאיר שראו אור בכתר אני שמח לציין במיוחד את "הצב
של אורן", שכבר נמכר ב-110,000 עותקים ב-16 השנים האחרונות ועדיין נמכר
באלפי עותקים נוספים מדי שנה.
ואני שמח גם לציין את "שלולי", שנמכר כבר בכ-46,000 עותקים ועוד כוח
בדפיו. קלאסיקה אמיתית.
כולנו כאן חולקים את אותה תפיסה באשר לחשיבותם של ספרי ילדים. מוסכם
על כולנו שקריאה החל מגיל מוקדם מטפחת את האינטליגנציה הטבעית של
הילד, מקנה לו ידע, מעצימה את הדמיון שלו וגם, לא פחות חשוב, יוצרת הרגלי
קריאה לעתיד.
ילד קורא הופך לרוב גם למבוגר קורא, ומבוגר קורא הוא בדיוק סוג האדם
שהיינו רוצים לבלות בחברתו - סקרן, מעניין, עמוק ובעל ידע.
אבל כל החשיבות הזו של ספרי ילדים לא היה די בה כדי להניע אף אם לקנות
ספר ילדים ולא הייתה גורמת לאף אב להקדיש לילדו או לילדתו את "זמן
האיכות" הנדרש... (אגב, הביטוי "זמן איכות" הוא לדעתי דוגמה טובה לאחד
מפרותיה הבאושים של תקופתנו ה"פוליקלי קורקרט", שבאמצעות שימוש בשפת
רמייה חברתית מנסה לכסות על רגשי אשמה הוריים). בכל אופן, אף הורה לא
יקדיש פיסה מזמן האיכות היקר שלו כדי לקרוא ספר לילדו ללא היסוד החשוב
ביותר - יסוד העונג.
אם הילד משתעמם מהסיפור, ואם האם או האב אינם מזדהים עם העלילה או עם
השפה, לא תהיה הקראה. פשוט כך. חוויית הקריאה היא-היא היסוד ומוקד

המשיכה בספרי ילדים, שהרי אין מראה המרחיב יותר את הלב מהעיניים הפקוחות של ילד התאב לשמוע את המשך ההרפתקה, אין מתוקה יותר מהחווייה של אב הרואה כיצד אותן עיניים של הילד שלו נעצמות לעת ערב בעודו מקשיב לאגדה, ואין גאווה גדולה יותר מזו של הורים הרואים את ילדם שגדל כבר כשהוא שוכב על השטיח וקורא בעצמו, בהנעת השפתיים, ספר שבחר לעצמו בספרייה. ההנאה והגירוי הם העוגן האמיתי של תחום ספרי הילדים, ובלעדיהם אין לנו תקומה. כמו"ל אינני פוחד לא מהאינטרנט, לא מהטלוויזיה וגם לא ממשחקי המחשב, אבל אני בהחלט פוחד מסיפור לא טוב. לדעתי הכול אוהבים לשמוע סיפור בכל גיל, מילד ועד זקן, ובכל תקופה, כולל תקופתנו הטכנולוגית. לסיפור יש עוצמה המאפשרת לו להתמודד עם כל תחרות טכנולוגית. אבל יש תנאי: שהסיפור יצליח לגעת ועוד תנאי: שהשפה תהיה טובה.

וכאן בדיוק הבעיה בשנים האחרונות, שנות הטכנולוגיה המתקדמת. הטכנולוגיה פוגעת בתחום הספרים לא רק בכך שהציבה תחרות אלא דווקא במה שעשתה לתחום הספרים עצמו. בגלל איכותה וזמינותה לכול היא דווקא הפחיתה את מלאכת הסינון. לפעמים נראה של מי שקרוב אצל מקלדת, ומי מאתנו איננו קרוב כותב סיפור. ואם הסיפור אינו טוב, לא נורא; לא נגנוז אותו, אלא פשוט נכתוב עוד אחד.

הטכנולוגיה עשתה עוד דבר: היא הביאה לתופעה המכונה אצלנו ב"כתר" "הקלות הבלתי נסבלת של הפקת ספר ילדים". התהליך מהיר, נגיש, קל וגם לא יקר כמו פעם. אין צורך בכישרון מיוחד כדי להוציא לאור ספר מוקפד, מודפס היטב ורב צבע. אולם התוכן - זה כבר סיפור אחר. הטכנולוגיה בהחלט מסוגלת לסייע להפקה טובה של המוני ספרים מטעים, כאלה המתחזים לטובים עקב איכותם הפיזית, אבל עדיין לא הומצאה הטכנולוגיה המסוגלת ליצור סיפור מרתק, ובהחלט אין עדיין בנמצא טכנולוגיה המסוגלת לברוא כישרונות חדשים.

מאות כותרים חדשים רואים אור מדי שנה בתחום ספרי הילדים. ההורה הגבוך מתקשה להחליט איזו מן היצירות ראויה ואיזו ראויה פחות, וגם הילדים עצמם נחשפים לעיתים לטקסטים שאינם מאתגרים, אינם מהנים ואינם יוצרים גירוי או חשק להמשיך לקרוא.

השפע הבלתי נדלה המציף את השוק ללא סלקציה הוא זה שהביא את התחום לכדי ירידה. במלחמה נגד הגירויים הקלים של האינטרנט והטלוויזיה הכל שאפשר לנצח בעזרתו הוא תוכן מהסוג המדבר אל הילד בשפתו, ללא התחנפות, עם כבוד ליכולתו ועם קסם, תוכן המשאיר "טעם של עוד". אולם חייבים להודות שלפעמים גם זה לא עוזר. לפעמים יוצאים לאור ספרים טובים, מהסוג שהיום מוכתרים בפרס זאב, ובכל זאת הם נבלעים בים הספרים הלא ראויים.

אחת הראיות לטביעתו של חומר טוב בשפע החומר הדל היא העובדה שכמעט לא נוצרו בשנים האחרונות קלאסיקות חדשות. חלק מהספרים הנמכרים ביותר בישראל הם עדיין אלה שראו אור לפני שנים רבות, פעמים רבות בהפקה פשוטה, בשני צבעים בלבד, אבל עם תוכן נפלא.

מכיוון שאני מייצג היום את דבר המו"לים, אני יכול לומר שרובנו כבר רואים את התמונה, מתחילים לעמוד בפיתוי, הופכים להיות הרבה יותר סלקטיביים ומוציאים לאור פחות ופחות כותרים. בסימן הימים האלה אומר רק שכולי תקווה שהגבהת הסכר הזו תסייע בעצירת הגל.

ומכיוון שאנו עומדים היום בטקס חלוקת פרס זאב, ראוי לציין שכאן בדיוק תרומתו של פרס זאב - לבור את המוץ מהתבן, לשאת את דגל התוכן ולשמש תו איכות.

תודה מיוחדת אם כן למר גרשון ברגסון, המנהל ומלווה את הפרס שנים רבות כל כך. אני מאחל לו עוד שנים פוריות רבות.

תודה לחוה ליבר, המנהלת את האכסניה החשובה הזו של בית אריאלה, שמדי שנה מעניקה במה לספרות בעשרות אירועים הנערכים כאן. ותודה לכולכם שבאתם.

נימוקי פרס זאב לשנת תשס"ה

פרס על מפעל חיים למירה מאיר

הפרס על מפעל חיים למירה מאיר הוא פרס של אמצע הדרך, לא פרס של סיכום הישגים. זהו פרס של תודה על מה שעשתה בינתיים בתוך מכלול עשייתה בספרות ילדים.

מירה כתבה כ-30 ספרי ילדים, ביניהם כמה שהפכו זה מכבר לחלק מן התשתית התרבותית של ספרי הילדים לגיל הרך. "שלולי", "הצב של אורן", "מעשה בילד שלא רצה לישון לבדו", "אני אוהב לצייר" ועוד רבים אחרים, שכל אחד מהם, כשלעצמו, ראוי לזכות אותה בפרס.

בנוסף, מאז למעלה משלושים שנה, משמשת מירה, יחד עם עדנה קרמר, כעורכת מדור ספרות הילדים של הוצאת "ספרית פועלים".

ולצד סופרים "מבטיחים כלכלית", כמו מרים רות, או הוצאות מחודשות של יצירות לאה גולדברג - היא נותנת תמיכה ליוצרים מתחילים, כאלה שהיא הולכת איתם צעד צעד, בעריכה מדוקדקת ומלמדת, היא מוציאה להם את ספרם הראשון, ונותנת בידיהם כלים לכתוב הלאה.

מירה שמחה לחלוק את ידיעותיה עם האחרים. כך עשתה כשלימדה באוניברסיטה העברית לימודי עריכה, וכך היא נוהגת עם כל היוצרים הפונים אליה בבקשת עזרה והנחייה.

יש באישיותה של מירה, כמו בכתיבתה, מקום לכולם. לאנשי הקיבוץ ולאנשי העיר, לעולים החדשים ולתושבים הוותיקים, לכותבי ספרות לוקאלית ולכאלה המביאים לכאן את העולם הגדול.

ספריה הרבים מציגים את המכלול הזה, מייצגים היטב את דמותה ואישיותה, הנקיה מכל אינטרסנטיות, והנותנת מקום לכולם.

על תרומתה לספרות הילדים בארץ, אנחנו נותנים למירה את הפרס ומאחלים לה עוד שנים רבות של עבודה ויצירה.

לאה חובב

ירדנה הדס

מירי ברוך

דברי מירה מאיר

פרסים על מפעל חיים נותנים לאנשים רציניים שעשו משהו בחייהם, והגיעה שעתם לנוח על זרי הדפנה. אבל אני, מה כבר עשיתי שמגיע לי פרס שכזה. נראה לי שאני עוד באמצע העשייה, עוד לא גמרתי, עוד לא הספקתי, ובעניין הזרים, כמו שאמר יורם טהר לב - הם דוקרים.

אבל השופטים הנכבדים החליטו אחרת, ולא זה המעמד להתווכח אתם. אז הרשו לי להודות למשפחה הנפלאה שלי, שתרמה, תורמת ותתרום סיפורים; לחברים בספרית פועלים, ובעיקר לעדנה ולשיתוף הפעולה המיוחד שלנו; לציבור אנשי ספרות הילדים: סופרים, חוקרים, מאיירים ומר ברגסון, שבמשך השנים הארוכות שאנחנו בשדה לימדו אותי דבר או שנים, ואחדים מהם הפכו להיות לי ידידי אמת; לבית אריאלה שמשמש אכסניה לאוהבי הספרות לילדים הרבים שנפגשתי אתם בביקורי בבתי ספר, שהאירו לי פינות ביצירתי והסבירו לי מה כתבתי באמת;

לתחום המרתק של ספרות הילדים שאפשר לי להגיע לצפונות הנפש ולדקויות שלא שיערתין, שמשמש מקפצה לאזרחות בארצות עלומות; שלא נותן להתרחק מעולם הילדות שהוא לא פשוט ולא מתוק, ויש בו מורכבות ועומק, והרבה פעמים כאב והתמודדות, ואין בו פתרונות קלים, ומי שנכנס בשעריו חייב להיות איש אמת ולא לזיף.

ותודה לשופטות שמצאו אותי ראויה. לקבלת הפרס.

נימוקי פרס זאב לספרה של אורה מורג, "בעקבות הבית הנעלם"

סיפורו של בנימין זאב הרצל, הוצאת כתר/ירדנה הדס

לפנינו סיפור בתוך סיפור. סיפור המסגרת מציג לקורא שלושה ילדים ירושלמים ההולכים בעקבות הרצל לאחר שמצאו את שעונו האישי בשכונת ממילא בירושלים, בין הריסות הבית שבו התאכסן הרצל בבואו לפגוש את הקיסר. מכאן מתפתח סיפור היסטורי שיש בו ניחוח נעורים. הוא אינו "מחנך" ונמנע מהטפה. יסוד המסתורין שבו מעורר את סקרנותם של הקוראים, והם לומדים היסטוריה בלי לשנון, מתוך סקרנות בונה ואוהדת.

הסיפור הוא היסטורי, עם ניחוח עכשווי מאוד המיוצג בעזרת שלושת הילדים הישראלים. הם מייצגים נאמנה את הקוראים הצעירים ומסייעים להם להפנים את התמורה הגדולה שחלה בתולדות עמנו עם הופעתו של הרצל. האמרה "אם תרצו אין זו אגדה" הופכת לממשית.

הסיפור הוא שלנו מאוד, ועם זאת יש לו קשר לעולם שאנו חיים בו: ירושלים ובזל, ילדים ישראלים ומדריכה יפנית, הרצל כדמות היסטורית וכאדם קרוב ללב, עם בעיות של אדם פשוט. המתח העלילתי נרקם בעזרת היסוד הבלשי בספר, וכך ההיסטוריה הציונית נראית פחות "משעממת". דברי ההיסטוריון, אמנון ז'קונט, החותמים את הספר והחשובים ביותר להבנת ערכו ההיסטורי והלאומי של המפעל הציוני, גם הם כתובים באורח ידידותי לקורא הצעיר.

העיקר: הרצל "נגאל" בספר זה מן הכבודות ההיסטורית הטרגית האופפת את דמותו. הוא מיוצג בספרה של מורג כדמות חיה וכאדם שיש לו גם חוש הומור. הוא חי בסיפורה של מורג, ובכך היא קירבה אותו אל לב קוראיו. על האמת ההיסטורית, על הראייה המרעננת של אורה מורג, על המרקם המרתק של הסיפור - על כל אלה הספר נמצא ראוי לפרס, להוקרה ולחיים ארוכים על מדף הספרים של ילדינו.

ובאנו על החתום

ד"ר מירי ברוך

ד"ר לאה חובב

ירדנה הדס

בוקר אחד קיבלתי טלפון מבתיה, עורכת בהוצאת "ידיעות אחרונות":
אורה, כתבי לנו ספר לנוער על חייו של הרצל! בום! מה עושים עם זה? איך
כותבים לילדים של היום ספר מרתק, מותח, שלא יוכלו להניח מהיד על חייו של
חוזה המדינה. בעיה לא קטנה.

ראשית פרצתי לספריה וקראתי את תולדות חייו. ראיתי שאני הולכת ונכבשת
בדמותו באישיותו ובפועלו. אבל זה עדין לא יוצר עלילה שתדבר אל הנוער של
היום. נקודת המפנה היתה העובדה שהרצל ביקר בארץ. אם ביקר, חשבת, בטח
גם נפל לו כאן משהו - בטח גם שכח משהו. וא"כ אזי גיבורי ספרי ימצאו את
הפריט במקום כלשהו בו עבר הרצל ומכאן כבר תצא העלילה לדרך. אבל מה.
והיכן? חייבים להיות אמינים. כאן נכנס לסיפור ידידי הסופר וההיסטוריון אמנון
ז'קונט, הוא גילה לי שקיים בירושלים בית בשם בית שטרן. הבית בן למעלה
ממאה שנים ובו שכן הרצל בבואו לפגוש את קיסר גרמניה בירושלים.

ההתרגשות בי הרקיעה מעלה מעלה. זה הבית שחיפשתי, שם ימצאו גיבורי את
ה'משהו' הזה. אבל עד מהרה נכונה לי הפתעה. בירור קצר העלה שהבית נהרס,
פורק והועבר למחסן עד ליום בו יבנה מחדש. אכזבה! אבל רגע, רגע, אולי עוד
יותר עדיף מבחינת העלילה שלי. הילדים יעברו במקום בדיק ביום בו מפרקים
את הבית, ינברו בחפירות ויגלו את... מה? את השעון שג'וליה נתנה להרצל בעלה.
ברגע שעליתי על ההברקה הזו העלילה יצאה לדרך.

וזהו תוכן הספר:

אודי דריה ותומר, שלושה תלמידים מכיתה ה' בבית ספר ירושלמי חולפים על פני
בית ישן בעת הריסתו. הבית, מיועד לשימור, ולכן כל אבן ממנו מסומנת
ומועברת למחסן כדי להקימו מחדש. סקרנותם גוברת, הם נוברים בהריסות
ומגלים שלושה פריטים.

1. שלט, שבהמשך העלילה יתגלה כשלט שהיה נעוץ במשך שנים על הבית.

בית שטרן

- בבית זה שכן הרצל בבואו לפגוש את קיסר גרמניה בשנת 1898

2. שעון עתיק - שיתגלה כשעון שנתנה רעייתו של הרצל לבעלה לרגל
הנישואין.

3. מדליון של הקונגרס הציוני ה-1.

הילדים המסוקרנים פונים לעזרתו של "הרשל השעון", שיותר מאשר מפענח להם את תעלומת השעון, הוא חומד אותו לעצמו.
התחנה הבאה היא בחצר ביתו של סבא צבי המתגורר עם רעייתו נעמי ברובע היהודי של העיר המזרחית. (סבו של אודי)
הסבא מפענח את הכתובות ומספר לילדים מי היה אותו 'הרצל' אותו קיסר ועוד.
לאחר לחץ 'מתון' מצד ההורים מחזירים הילדים את השעון לארכיון הציוני. שם פוגשים את מנהל הארכיון - אביגדור - המספר להם על איך הכול התחיל; כלומר על 'פרשת דרייפוס'.

לאות תודה על תרומתם מוזמנים שלושת הילדים לכנס בשוויץ - "מאה שנים לקונגרס הציוני הראשון בבאזל".

בבאזל הם עוברים בכל התחנות שבהם עבר הרצל בעזרתה של טומומי, המדריכה היפנית שצורפה עליהם מטעם הנהלת הטקס. החיבור של יפנית והרצל יוצרים מצבים קומיים ומחיים את הסיפורים על הציונות והציונים. צילומי החוץ בבאזל יהיו צילומי ארכיון והילדים יצולמו בארץ כשהם צופים דרך חלון הכרכרה. אל מבטם יצורפו סרטים המראים את העיר והאתרים ההיסטוריים. בסופו של מסע חוזרים הילדים לארץ ונתקעים בירושלים בפקק תנועה עקב חפץ חשוד. החפץ נמצא במגרש הרוסים במקום בו קיבל הרצל את פני הקיסר הגרמני לפני כמאה שנים. אודי מחייג לטומומי לשוויץ ושואל אותה האם הרצל חזה גם את הבעיה הערבית? טומומי עונה... כן, אם כי לא במלוא חריפותה והיקפה. הסרט מסתיים כשהילדים קובעים להיפגש ולראות את התמונות מהטיוול.

לצד המסע להכרת הרצל - פועלו ודמותו - מתפתחת גם עלילת משנה שמתמקדת במתח בין הילדים, שני הבנים חומדים את דריה המקסימה, ובמפגש עם המורה נירית ותלמידי כיתות ה' המצטרפים להתלהבות שבגילוי הממצאים. לספר מצורף בזה גם מאמר מאת ההסטוריון אמנו ז'קונט המעיד על הדיוק ההסטורי.

נימוקי פרס זאב לספרה של מרסלה לונדון "הצ'לו של אלישע"

הוצאת הקיבוץ העאוחד, 2004

ספרה של מרסלה לונדון מתמודד עם בעיה קשה הקשורה בנושא איכות הסביבה: כריתת עצים לשירות בני האדם כאן ועכשיו, תוך התעלמות ממשמעות פעולה זו לעתיד לבוא.

זהו סיפורו של אלישע, האוהב מאוד את הצ'לו שלו, אך יום אחד הצ'לו כאילו ממאן לנגן. מתוך חלום הוא שומע את דבריו של הצ'לו, המספר כי כרתו עצי דולב כדי ליצור כלי נגינה, אך לא רק לשם כך. בני אדם כורתים את עצי הדולב ללא מחשבה, ועוד מעט לא יישארו עצים כאלה. ומה יהיה אז? והרי העצים מנקים את האוויר, משמשים בית ומקלט לבעלי החיים ונותנים צל ויופי, וכיצד ייראה העולם ללא עצים? אלישע מבקש מאביו לקחת אותו אל היער כדי לראות את עצי הדולב, את אחיו של העץ שממנו עשו את הצ'לו שלו.

ביער הוא פוגש את משפחת עצי הדולב, רואה את פריחתם הנהדרת ושומע מפי סבו של הצ'לו שלו דברים על המינונים הנכונים של כריתת העצים כדי שיישארו גם לעתיד.

אלישע, המרגיש כלפי הצ'לו שלו יחס אמביוולנטי דו-לב (גם אוהב את הצ'לו - הדולב הכרות - וגם מרחם על שכרתו אותו והוציאו אותו ממשפחתו שביער), שומע את הדברים הכואבים ומבטיח למשפחת עצי הדולב לבקש עבורם אצל בני האדם שיכרתו אותם רק בצורה שתאפשר להם לשקם את עצמם, במידה ובכמות הנכונה.

זהו סיפור רגיש וחשוב, המעלה את הבעיה של כריתת העצים לטובת האדם כאן ועכשיו וגם את המחויבות שלנו, אנשי הכאן והעכשיו, לדורות הבאים. הסיפור מעוגן במציאות, אך שזור בחלומות, והאמירה הדידקטית באשר לשמירה על איכות הסביבה עוברת בעדינות רבה, תוך פנייה לרגש ולהיגיון כאחד.

על ההתמודדות האמנותית עם נושא חשוב ביותר ועל הספר היפהפה הארוג בחלומות אך ריאליסטי במשמעותותיו החלטנו להעניק למרסלה לונדון את פרס זאב לשנת תשס"ד.

ד"ר מירי ברוך

ד"ר לאה חובב

ירדנה הדס

דברי מרסלה לונרון

לחבר השופטות, לבני משפחת וחברי, לאורחים ולכלות הפרס:

אני מאמינה שהכתיבה לילדים הנה סוג של שליחות וגם מתנה יקרה עבור הכותב. לדידי - משמעות המתנה היא באפשרות לשמור על הילדה שבתוכי. נולדתי בארגנטינה, מקור עשיר של הספרות הפנטסטית. שאבתי ממנו ונשבותי. המופלא אוהב בי ואינו מרפה והדבר מעצב את כתיבתי.

אנחנו בני האדם, נעים בין זיכרון לגעגוע והרצון להחזיק בהם ולא להרפות. גיבורי ספרי, דו-לב ואלישע, מביעים זאת טוב מאיתנו: דו-לב הצ'לו יודע מאין הוא בא ומתגעגע למשפחת עצי היער שלו. געגעועו באים לידי ביטוי במנגינות עצובות שהוא מנגן בעזרת אלישע, וגם בשתיקתו הנזעמת כשהוא מסרב להשמיע את צליליו.

המוזיקה שמתנגנת מדו-לב הצ'לו היא אותה המוזיקה שהייתה בתוכו כשהיה עץ ביער.

אלישע אוהב את הצ'לו שלו אהבת נפש ומתוך אהבתו אליו יוצא להגן על עצי היער בפני הכורתים בהם, ללא הבחנה. אלישע הוא שגריר המגשר בין אביו והעצים. הוא מצליח בתפקידו, הוא ממלא את שליחותו בדרך בה שני הצדדים מכבדים ומקבלים את האחר. אני תקווה שימצא בינינו "אלישע" כזה.

מתוך כל כלי המיתר בחרתי בצ'לו והדבר הוא פרי חוויה אישית - לפני שנים נכחתי בקונצרט בו הופיע המוסיקאי הדגול פבלו קסלס. ראיתי אדם נמוך קומה וקשיש מאוד שנעזר בשני בחורים צעירים כדי לעלות על הבמה. הוא התיישב, העמיד את הצ'לו לפניו וכאשר נגעה הקשת שבידו במיתרים - הצ'לו הוא כמו אישה יפיפיה שטרם הזדקנה ועם הזמן הפכה לצעירה יותר, דקה יותר, מעודנת יותר". ובכך הוא תאר גם את נגינתו.

בתקופה זו כאשר האירועים משתלטים על חיינו והאלימות והציניות הן מנת חלקנו, אני נשארת אופטימית ומאמינה שבכוחה של היצירה לשמור על הטוב שבתוכנו.

המשורר ויליאם בלייק תאר זאת בשורות נהדרות אלה:

לחפוף את האינוסוף בכף ירך
ואת הנצח בשעה אחת."

"לראות עולם בגרגר של חול
וגן כפרח בר

זו פעם שנייה שאני זוכה לעמוד על במה זו וברצוני להודות לאלה שתרכמו לכך: להילה חבקין, ציירת נפלאה, מאירת הספר אשר זכאית לא פחות ממני לפרס.

לפרופ' עוזי שביט, מנכ"ל הוצאת הקיבוץ המאוחד, ליונה ספר, סופרת ועורכת, קפדנית, לאבנר גלילי, גרפיקאי ומעצב, לכל אנשי הוצאת הקיבוץ המאוחד המסורים, לאילן שיינפלד. משורר, איש יחסי הציבור וידיד נפש, למשפחתי וחברי היקרים ובעיקר לבתי אלנור על הערותיה הנבונות. וכמובן לשופטות הנכבדות אשר ראו לנכון להעניק לי פרס זה. לכולכם תודה. ולכלות הפרס - המשך יצירה פוריה! תודה מיוחדת למר ברגסון על פעילותו המבורכת.

נימוקי פרס זאב לספרה של רינת הופר "חנן הגנן"

"חנן הגנן" הוא סיפור מחורז שטוריו קצרים וקצביים. גיבור הסיפור הוא דמות הומוריסטית, קנדסית, העוסקת ברצינות בזריעה ובנטיעה.

בדרך משעשעת קצתה דמיונית אך עיקרה ריאליסטית, בחרה רינת הופר לפתור לילד הסקרן את חידת גידול העצים. זוהי דרך נאותה להקנות לילד ידע בצד הנאה אסתטית.

הסיפור פותח בעובדה פשוטה: "חנן הגנן/ הגנן חנן/ באדמה טמן/ זרע קטן" והמשך טבעי: "יום אחד נבט/ והיה לאילן".

האילן דמיוני, הן בסיפור והן בציור, שאף הוא מעשה ידיה של רינת הופר: זהו אילן המצמיח "פרות מופלאים/ בכל הצורות/ ובכל הצבעים".

עובדה זו, העלולה להטעות את הילד, מתפרשת בהמשך, במיון הפרות לפי צבעים.

העלילה מתפתחת במכירת הפרות, המלווה בשירים ובפזמון חוזר: "חנן הגנן בעגלה עם פעמון/ נוסע ברחוב ושר לו פזמון". הוא מכריז על סוגי הפרות שבעגלתו ומוסיף: "בתוכם חבוי מטמון". חמישה ילדים קונים את הפרות. כל ילד מצויר בצבעי הפרי שהוא קונה ושמו מתחרז בשם של אחד הפרות. כך המחברת משלבת את הילדים בעלילה לבלי הפרד.

ארנון רוצה אפרסמון, מתוך עגלה שצבעי פרותיה חום-אדמדם. ושוב פזמון חוזר נוסף; "אפרסמון לארנון, לחנן - אסימון, ודין דין דון/ בפעמון". המקח וממכר נמשך, וצבעי הפרות בעגלה הנוספת הם צהובים. כוכבה רוצה גויבה, ומשלמת באסימון. אדר קונה תמר. הדס רוצה אגס מתוך הפרות הירוקים, "ודין

דין דון/ בפעמון". אחרונה היא סיון, הקונה דובדבן. לכולם מבטיח חנן מטמון: אך איפה המטמון? אחרי אכילת הפרות נותר בידי הילדים חרצן בלבד, וכאן פתרון החידה: "החרצן שלכם הוא המטמון! מי שאותו באדמה יטמון/ הוא יזכה בפרות המון".

העלילה היא פעילה ומפעילה את הילדים. כולם טומנים את החרצנים באדמה ורואים את התוצאות אחרי "המון זמן": חמישה עצים בגן עומדים", "ועל העצים פרות המון, / שסק, משמש, אפרסמון, / תמר חרוב וערמון/ בכולם חבוי מטמון". כך בצורה משעשעת, מצליחה רינת הופר להעביר את המסר לילדים הקטנים. הילד הרך נהנה מהחזרות ומהחריזה. הצלילים החוזרים בסיפור משלימים את המעגל החוזר בטבע שהוא מהותו של הסיפור: זריעה, צמיחה, אכילה ושוב זריעה.

מתקבלת יצירה שתוכנה וצורתה הם הרמוניה ושלמות.

דמותו של חנן הגנן, שהוא כעין ילד קונדסי מגודל, קרובה לילדים, שרה להם פזמונות ומשחקת אתם בחידות.

רינת הופר הצליחה לשעשע את הילדים בצלילים ובצבעים, בסיפור עלילה חידתי ובתשובה המקנה להם תובנה והנאה. על כל אלה החלטנו להעניק לה את פרס זאב לשנת תשס"ה.

על החתום

ירדנה הדס

ד"ר מירי ברוך

ד"ר לאה חובב

רינת הופר התרגשה על קבלת הפרס, והיא מודה לשופטים על זכייתה, והיא גאה שהצליחה לשעשע את הילדים בצלילים ובצבעים.

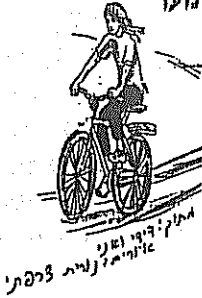
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
המדור לספרות ילדים ונוער

קור ספרות לילדי ישראל
מיסודה של רחל יטאית בן-צבי

המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין
המרכז לספרות ילדים

הזמנה

לבנס החצי שנותי של המדור לספרות ילדים ונוער

סדר היום:

חלק א': ילדות בארץ-ישראל

- 9:30 - אלכס זחבי - על יצירתו של משה שמיר ו"ל לילדים ולנוער.
- 10:00 - אורי שטנול - על ספרו: "סכנות אורבות לנוער".
- 10:20 - עמוס בר - על ספרו: "ארץ אגדה".
- 10:40 - יעל מישיבין - על ספרה: "דידי ואני".

11:00 הפסקה וכיבוד קל

חלק ב': מעלי חיינו מספרות הילדים

11:30 - ז"ר זאב ברגמן ואורית ברגמן - על הספרים: "הדולפינים באים", "שבתאי מסבין", "מוק".

11:50 - יחיעם פין - על ספרי חיות בסדרת "מרגניות".

12:20 - אתנחתא מוסיקלית

12:30 - מירי לשם-מלאי - על ספריה: "סדרת פרופסור פיצפונטבע", "יקלונקרי", "הלילה הגדול של לון-לון".

12:50 - ז"ר אבי מעפיל - ארנבים בספרי ילדים.

13:10 - ערית מאנק - על ספרה: "כל-כך רציתי גורי".

אתיק: ג'וליאניס בל"ם
איורים: אורית קינן

הכנס יתקיים **ביום רביעי, ח' חנוכה, ג' בטבת תשס"ה, 15.12.04**
במכללת דוד ילין, רח' המעגל 7, בית הכרם, ירושלים,
באולם התרבות ע"ש מאירהוף.

אוטובוסים מתחנת מרכזית 6, 18, 20, 21, 23, 27, 29
חנייה בתשלום ברחוב בית הכרם.

נא אשרו השתתפותכם בטלפון 02-5603801/2 02-5639984
או לאחת הכתובות על גבי הספח המצורף.

אתיק: מרדכי בל"ם
עם פרופסור צפונטבע
כתובת: אורית קינן

משה שמיר (1921 - 2004) כסופר ילדים

אלכס זהבי

משה שמיר היה מן המובילים בסופרי "מדור הארץ", והרומנים שלו "הוא הולך בשדות", "במו ידיו", ו"מלך בשר ודם" היו ראשונים מסוגם בספרות הישראלית בשנות ה-40 המאוחדות ובשנות ה-50 וה-60. כמו סופרים אחרים בני דור שנולדו בארץ - ס' יצהר, ב' תמוז, א' מגד ונ' שחם - כתב שמיר לילדים במקביל לכתיבתו למבוגרים ("ידידיו הגדולים של גדי", 1947, נכתב סמוך ל"הוא הלך בשדות" 1947). אך שלא כמו ס' יצהר, למשל, שייחד צורות כתיבה לילדים, כתיבתו של שמיר (בעיקר לבני נוער) הייתה שלוחה של מסלול כתיבת העיקר. כשהחל שמיר לכתוב לילדים, הייתה קיימת ספרות ילדים א"י מלדעת לנמעניה, שהיו בה ספרים של כ' גוטמן, א' שמואל, י' שטרנוסיץ, פניה ברגשטיין, וכמובן לאה גולדברג שהייתה גם סופרת ילדים גדולה. אולם בכתיבתו של שמיר לא ניכר שהכיר את דפוסי הספרות הזו, את לשונה ואת האופן ש/בו תפסה את הילד בן-זמנה.

ב"ידידיו הגדולים של גדי" הלשון רחוקה מלשון ספרות הילדים. הסיפורים לקורא הצעיר משמשים גם לתיווך מידע (בסיפור "למה גדלו העצים") וגם להעברת מסרים אידיאולוגיים בני זמנם (גדי יהיה עובד אדמה; זיוה מכינה חריצי גבינה ושולחת אותם לילדים באירופה). היסוד הפנטסטי בסיפורים הוא האנשה של עצמים ובעלי חיים מוכרים.

ב"אחד אפס לטובתנו" (1951) עלילות הסיפורים מתרחשות בעיר, אלא שהסיפור "קול מעיר", שהוא סיפור הוויי בעל מסר חברתי, העיר הוא, למעשה כפר (יש בה רפת וחלבן). בעלילות "אחד מעיר" יש סיפור חבורה לא מפותח וכן ב"אחד אפס לטובתנו" האמור להעביר מסר חברתי (סיוע לאב החולה של יוסי בכסף שנאסף לרכישת כדורגל ועוד). מעשי הצדקה בסיפור הארוך הזה כמו שאולים מספרות הילדים הצדקנית מהמאה ה-19; הסיפורים וחקיו לשון הילדים מהשוליים אינם אמינים.

ב"סיפורים בשלושה קולות" (1979) כלולים סיפור שני הקבצים הקודמים המובאים כלשונם במהדורות הראשונות, ולצד סיפורים חדשים על ביאליק ועל יציב (העורך הראשון של "דבר לילדים"), מופיע גם כמו עיבוד לילדים של סיום ל"במו ידיו".

"הגלגל החמישי" (1961) הוא סיפור הילדים הארוך הראשי של שמיר. עניינו הוא מסע טרקטור מנמל חיפה לקיבוץ בגליל. בזכות הרפתקאות שונות ומשונות שנקרות בדרך הקוראים מתוודעים לבירוקרטיה, למעברה, למשה ולמשטרה וכמובן לקיבוץ אפיזודות מתובלות בהומור הנמהל במתח. הטקסט הוא גדוש מדי וסיפור - המעשה מוסר על - ידי מידע, התייחסות למצבים אנושיים ועוד. הסיפור הוא תלוי מקום וזמן, וחלק מן המסופר אינו עשוי להיות מובן לקוראים שעולם המבוגרים זר להם: כל גיבורי הספר הם מבוגרים, והיחסים ביניהם שזורים אירוטיקה מאופקת, בעיות פרנסה, אי שקט בגלל ההירארכיה בקיבוץ ועוד "בא לעכו" (1975), שהופיע בסדרת "דן חסכן", הוא ספר הטוב ביותר של שמיר שנכתב לנוער, מבנה הספר הוא פרק "עכשווי" המתרחש בישראל שבהווה, והוא במתכונת סיפור רווי לנוער, ופרק שבו הסב מספר על ילדותו ועל נעוריו במתכונת של "במו ידיו". הסיפורים מובאים לסירוגין. סיפורו של הסב עשיר בהתרחשויות ומעניין, אך זר לקורא הישראלי הצעיר ואינו מתווך לו. פרקים אלה זכו לפתוח של שמיר בספר "לא רחוקים מן העץ - קורות בית אחד בישראל" (1989).

בכתבתו לילדים צעירים ולבני נוער ראה שמיר את עצמו מחוייב להעביר מסרים חלקם בעלי משמעות זמנית ומקומות וחלקם אוניברסלים ולהעביר מידע. כישוריו כמספר מעולה בא לידי ביטוי רק בפרקי "במו לבו", אלה שלא נעשה בהם מאמץ לגשר בין העולם המרתק אך הזר של הסב לבין עולמם של הקוראים.

סכנות אורבות לנוער

אורי שטנדל, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2002, 302 עמ'

היה ברור לי מתחילת כתיבת הספר שאי אפשר להאיר את תקופת "המדינה שבדרך" לנוער של היום בלי עלילה מרתקת, שתעבור כחוט השני לכל אורכו. בחרתי ביצחק רבין כגיבור הספר, לא הרמטכ"ל, שר הביטחון, ראש הממשלה, אלא יצחק הילד, הנער, לוחם הפלמ"ח. רחל רבין, אחותו מקיבוץ מנרה בגליל העליון, ליוותה את הכתיבה. פרק אחר פרק שלחתי אליה, והיא קראה, העירה, ויודאה שתישמר דמותו כמו שהייתה. היא הבינה את הקושי העצום בשילוב מציאות ודמיון, כדי שהנער הקורא יכיר כהווייתם את אירועי "השבת השחורה", "ליל הגשרים", לילות הורדה של מעפילים ואת רבין הילד מרחוב המגיד בתל-אביב, תלמיד בית הספר לחינוך, גבעת השלושה, הבוגר המצטיין של כדור, לוחם ומפקד בפלמ"ח, שגם נעצר על ידי הבריטים וישב בכלא, תחילה בלטרון ואחר כך ברפיח. אלא שבלא הרפתקאות מסמרות שיער ספק רב אם יגיע הנער הקורא אל לבם של המאורעות ההם. לא קלה הייתה דרך השילוב; לעתים זה היה ברור כמו ההערה בשיחה בין רבין לאביו, שפנה אליו במילים "אתה צריך להבין, רבין הצעיר, ש..." ורחל אומרת לי: "אינני מעלה בדעתי שאבא היה קורא ליצחק "רבין הצעיר".

כשקראה את הסיפור על העדר, שנגנב עת נרדם הרועה יצחק רבין בשמירה עליו, כתבה לי: "אורי, הסיפור מרתק, אבל בגבעת השלושה לא הייתה רפת..." חבל היה לי לוותר על העלילה הזאת, והיא ויתרה בנקודה הזאת על הדיוק ההיסטורי למען מה שהיא קראה "החופש הפיוטי".

אבל בתיאור מאורעות מרכזיים נצמדתי לאמת כמות שהיא, ללא כחל וסרק, בלי לשכוח אף לרגע שהתיאור חייב להיות קולח, מעניין, נתפס על ידי הנער של סף שנת 2005, הרחוק ת"ק פרסה מן הימים ההם. זו הנקודה שהדגיש המבקר אלכס זהבי כשניתח את יצירתו של הסופר משה שמיר, כמו למשל את הספר "במו ידיו", שתוך כדי כתיבת "סכנות אורבות לנוער", חזרתי וקראתי אותו.

לכן גם ראיתי חשיבות עצומה בקשר עם ילדים תוך כדי כתיבה. שוב ושוב נפגשתי עם תלמידים בכיתות שונות בבית הספר "נגבה" בקריית גנים בראשון לציון וקראתי לפניהם. רציתי לבחון את תגובתם. לפעמים הם "המשיכו" את העלילה מנקודה מסוימת. "גייסתי" למשימה הזו גם ילדים ונכדים שלי שהם באותו גיל; גם הם קראו טיוטות, העירו, הוסיפו ולימדו אותי מי "הקהל" שלי. הרבה מפרקי הספר נכתבו באי רודוס, שלא היה זר כלל ועיקר ליצחק רבין, אשר

השתתף במשא ומתן עם מדינות ערב שנערך שם ב"ארמון השושנים" בשלהי מלחמת השחרור, בהגיעו הישר משדות הקרב. היום הארמון משמש קזינו, כמו כדי לחדד את המרחק ההיסטורי בין אז לעכשיו.

ביקורת נמתחה על הספר, שהוא מתאר התנגשויות דמים שאירעו בימים ההם; למשל: מבקרת ספרותית אחת, שכחתי את שמה, רגזה על שאני מספר כי הוריו של יצחק רבין נפגשו לראשונה כשהגיעו שניהם לעיר העתיקה בירושלים ערב מאורעות 1920, הוא חייל משוחרר מן "הגדוד העברי", היא חובשת. למה אני צריך לתאר את הפגישה תחת אש? - קבלה המבקרת. עניתי לה בשאלה: מה היא רוצה? זה שהם נפגשו בנסיבות הקשות ההן זו עובדה, אז מה היא רוצה, ש"אדלג" על הפגישה כי היא לא נערכה באווירה רגועה, שאין ספק שהייתה רצויה יותר? או שאספר שהיא נערכה על שפת אגם שלו, כשברבורים צהורים שטים במימיו?! בעניין זה לא היו לי לבטים: לא ברחתי מעובדות היסטוריות; נעצתי אותן בספר במסמרות פלדה, כי רק ככה יכירו הנערים והנערות של היום את התקופה ההיא. ככה גם כתבתי על מות אמו של יצחק רבין בהיותו בן 16 בפרק "שלום, אימא". הרי אין טעם "לצבוע בוורוד" עובדות חיים, וגם המוות הוא חלק מהם. ילד אחד שקרא סיפור שלי, "מול החיילים האנגלים", שהתפרסם באתר "כנפיים" של מט"ח, כתב לי בדואר אלקטרוני: "אני מקנא בך, שחיית בימים ההם." הוא גם ניסה להקביל אותנו, ילדי המדינה שבדרך, אל הילדים הערבים בשטחים, ועורר שאלה, שאכן צריך לדון בה, על השוני והדמיון בינינו לבינם. מבחינה זאת הספר יכול לשמש מנוף לדיון בהווה עכשווית מאוד.

ארץ אגדה

מאת: עמוס בר

כיצד נולד הספר?

לפני שנים אחדות הכריז משרד החינוך על הנושא הלימודי המרכזי במערכת החינוך, "מאה שנות התיישבות". הייתי אז העורך של של "פשוש", עיתון הילדים של החברה להגנת הטבע.

התלבטתי רבות: כיצד נטפל בנושא בעיתון "פשוש"? כיצד נפגיש את רבבות הקוראים הצעירים עם הנושא המרתק הזה, ואיך נגיש את החומר באופן שכל ילד ישמח לפגוש את המתפרסם בנושא, יחוש כלפיו אמפתיה ויזדהה עם ראשוני ההתיישבות?

עמדו לנגד עיניי כמה אפשרויות מקובלות:

א. להביא את דברי מנהיגי היישוב שקראו בזמנו לנוער להתיישב בקצווי הארץ.

ב. לספר את קורותיהם של יישובים שהיו לסמל ההתיישבות, כמו המושבות
גדרה וחדרה, המושבים נהלל ובאר-טוביה והקבוצים דגניה ומרחביה ועוד
ג. לפנות לראשי המדינה כיום ולבקשם שיסבירו לילדים קוראי "פשוש" איך הם
רואים את חלוצי ההתיישבות לפני מאה שנים.
אך כל האפשרויות הללו נפסלו על הסף, כי היה ברור לי שהקוראים הצעירים, או
שלא יקראו פרסומים כאלה או שלא יפנימו את שקראו וישכחו את הדברים.
ואז נזכרתי שבפגישותיי עם ילדי בתי-ספר מטעם "אמנות לעם" או "סל תרבות
ארצי" נוכחתי שהמאזינים הצעירים אהבו מאוד את סיפורי על ימי ילדותי
בתל-עדשים, מושב שהשתייך גם הוא למסגרת הזו של "ראשית ההתיישבות"
בארץ-ישראל. הילדים היו מרותקים לסיפורים, וכשערכתני הצבעה איזה סיפור
הם מעדיפים התוצאה הייתה - תמיד תמיד, ממטולה עד אילת - רוב מוחלט
לסיפורי הראשונים. וכך נפל הפור: בכל אחד מגיליונות "פשוש" אפרסם סיפור או
שניים מסיפורי היישובים הראשונים וגם מאלה שעלו להתיישבות מאוחר יותר.
מתוך "ספר המיקוד" של "בזק" ריכזתי את שמותיהם ואת כתובותיהם של כל
היישובים בארץ - הקטנים, הבינוניים והגדולים - וביקשתי שישלחו חומר מימים
עברו מהארכיונים שלהם - מכתבים, חוברות, עלונים, ספרים וכיו"ב.
להפתעתי ההיענות הייתה עצומה. הדואר של החברה להגנת הטבע כמעט
התמוטט מהעומס. במערכת "פשוש" נערכו ערמות של חומר מודפס. הטלפונים
לא הפסיקו לצלצל בשאלות ובהצעות ואף בבקשות להתראיין.
התברר לי שאנשי הארכיונים של רוב היישובים בארץ, השוקדים על איסוף חומרי
ההיסטוריה של יישוביהם, הרכונים על שולחנות עמוסי תעודות, מסמכים, מכתבים
ושאר ניירות, מצפים בסתרי לבם שיבוא גואל מבחוץ המתעניין בחומר שלהם.
עתה התחיל השלב השני - קריאת החומר שהגיע. אודה ואתודה: הוקסמתני!
נשאבתי לעולם מופלא, מרתק ומעניין, עולם של מחסור ועוני, התמודדות בקשיי
העמל, אמונה בדרך ומסירות, אירוועי ביטחון קשים וסכנת חיים וגם הרבה
זיכרונות ילדות על חיי הילדים בראשית ההתיישבות, לפני עשרות שנים, בטרם
היות חשמל וכמובן רדיו וטלוויזיה, מחשבים וכיו"ב. ימים ולילות הקדשתי לקריאת
החומר, למיונו ולסימונו. לו רק יכולתי, הייתי מפרסם את כל החומר כולו... פתאום
גיליתי שלכל יישוב יש אופי משלו: יש יישובים שהחומר הארכיוני שלהם רציני
וכבד. יש יישובים שהחומר שהתפרסם אצלם כמוהו כפרסומי מוסדות, כמו קול
קורא של הקרן הקיימת לישראל; יש יישובים שהשפה העברית שלהם עילגת
ומלאת שגיאות; ויש יישובים שהארכיון שלהם גדוש חומר, שמחה וצחוק, ואפילו
אירוועים קשים ומסוכנים כתובים בחומר המעלה חיוך וצחוק על שפתי הקורא.
עתה החל השלב הקשה ביותר - שלב המיון: מה נפרסם? וזכרו: אנו עדיין ב"פשוש",

ב"מאה שנות התיישבות". שטח העיתון מוגבל; יש מדורים קבועים. ומה עושים? ראשית הוחלט שהמדור יפורסם לאורך כל השנה ונרחיב אותו ככל שנוכל. ומיד פניתי אל המעצבת והמאיירת שלנו, נורית צרפתי, מכיוון שגם היא "בוגרת" ההתיישבות העובדת, בת קיבוץ העוגן, וכמובן קיבלתי בחיבוק את עיצוב המדור שלה ואת סגנון הציורים, שהיה יפהפה, מיוחד וברוח הימים ההם. תגובות הילדים היו נלהבות. מכתבים רבים, עם בקשות מיוחדות, עם ציורים ועם שאלות, גדשו את תא הדואר שלנו... ורק דבר אחד נותר מונח כאבן על לבי: הנושא "מאה שנות התיישבות" הולך ומסתיים ביחד עם שנת הלימודים, ומה יהיה על החומר הרב שעדיין היה מונח על מדפי המערכת?

עתה התגבש בי הרעיון, ופניתי להוצאת "ידיעות אחרונות" והצעתי לפרסם קובץ סיפורי אגדות אמיתיות מימי ראשית ההתיישבות כספר נוסף לספרי האגדה שלי - "פרחי אגדה" ו"ציפורי אגדה". לשמחתי הרבה תשובת ההוצאה הייתה חיובית, וסיפורי הראשונים הופיעו בספר "ארץ אגדה", כמובן עם האיורים המופלאים של נורית צרפתי המלווים את האגדות האמיתיות.

אך עתה התברר לי שבקצות המחנה יש התוהים, תמהים ושואלים: "הכיכד אתה מתפעל מראשוני המתישבים דווקא כיום, כשהצינונות הוכנסה במרכאות כפולות, כאשר אנו יודעים שרבים מהמתישבים הראשונים היו תמהונים, מוזרים, רחוקים מדבר אמת ובמידה מסוימת מטורפים...?"

ותשובתי: בימים אלה אני עוסק בעריכה ובהגהה של "שבעה שערי שירה", אנתילוגיה בת שבעה כרכים על שירת ארצות אירופה ואמריקה. בכרך ה' של האנתולוגיה מופיעה יצירה של משורר אמריקני לא ידוע, אדגר לי מסטרס, ושמה "מבחר נהר ספון", ובה הוא מדובב מתים בחלקת קברים על גבעה לגדת הנהר ספון. כל אחד משוכני העפר מספר בקצרה את סיפור חיי החושף אגב כך זווית מיוחדת במינה בסולם הערכים של עיירה אמריקנית במערב התיכון; למשל: בעל שרעייתו הורידה אותו ביגון שאולה מספר על רשעותה של אשתו, והיא משיבה לו מקברה מנה אחת אפיים; שופט רם מעלה בחייו מתלונן שקברו עלוב ונשכח לעומת מצבתו המרשימה של אחד מהשפוטים שלו; כומר העיירה מספר על ניאופיו. וכך המשורר מונה וכואב את כסילותם של חלוצי ההתיישבות בארה"ב, אולם קשה שלא לחוש את חיבתו הגדולה של מסטרס אל גיבוריו הקרתנים, אל אותם "האמריקנים האמיתיים שחוללו את גדולתה של ארצות-הברית".

וכך גם אנוכי הקטן יכול לספר לכל המעוניין להקשיב: "אולי בין ראשוני ההתיישבות היו רבים תמהוניים וכיו"ב, אבל הם היו הישראלים האמיתיים שחוללו את גדולתה של ארצנו הקטנה - ישראל". וראוי שנזכור אותם ונשוב ונספר על מעלליהם.

הדולפינים באים

סיפור על טבע ועל בני-אדם

זאב ברגמן

כאשר התמוטטה בועת ההיי-טיק, חזרה אורית בתי לאהבתה הישנה - האזור. אחד הספרים הראשונים שהיא איירה היה הספר "מוק" (ספרית פועלים), שכתבה אשתי תמר. כשראיתי את העבודה המשותפת שלהן, ובמיוחד את תוצאותיה, התקנאתי. אמרתי לעצמי: גם אני רוצה לעבוד עם אורית על ספר. ניערתי את האבק מעל סיפור ישן שכתבתי, עיבדתי אותו לילדים, וכך יצא לאור הספר "הדולפינים באים" (הוצאת ידיעות אחרונות).

תחילתו של הספר בתכנית טלוויזיה (מה שמוכיח שלא תמיד הצפייה בטלוויזיה היא כה גרועה, כפי שאחדים נוטים לחשוב). התכנית הציגה את בני האימורגן - שבט נידח במאוריטניה היושב על שפת האוקיינוס האטלנטי, בקצה מדבר סהרה. זהו שבט עני החי מדיג, אך אין לו ולו סירה אחת. הכיצד? זה מאות שנים פוקדים דולפינים את החוף. כשהדייגים רואים להקה גדולה של דגים מתקרבת, הם מכים במקלות על המים; הדולפינים נענים לסימן, והם מעיזים את להקות דגי הבורי לתוך רשתותיהם של בני האימורגן. מכיוון שדבר אינו צומח על החוף המדברי שהם שוכנים עליו, בני השבט תלויים לחלוטין בדולפינים למחייתם. סביב תופעת טבע מדהימה זו נבנה הסיפור, והוא מוצג הן מנקודת ראותו של סאלח, ילד מבני השבט, והן מנקודת ראותו של דולפין צעיר. זוהי הזדמנות לערוך היכרות עם חייהם של אנשים עניים מצד אחד ועם דולפינים מן הצד השני.

ילדים ישראלים רבים, הרודפים אחרי משחק המחשב האחרון או אחרי מותגים בתחום האופנה, יכולים להתוודע דרך הסיפור לדרך חיים שונה מאוד משלהם. הם גם יכולים ללמוד על האיזון השביר של הטבע ועל ניצולו האכזרי בידי בני האדם (דבר העולה בתיאור הטבח ההמוני שעושים בעלי אניות הדיג הגדולות בדגי הטונה). שאלת האחריות של האדם כלפי הטבע שהוא השתלט עליו עולה בספר במלוא חריפותה, כמו גם שאלת האחריות של האדם כלפי החלשים בתוך החברה שהוא חי בה.

על סיפורי ארנבים

פעין ביבליוגרפיה עוערת

ד"ר אבי מעפיל

עבוא

הארנב הוא אחת מן החיות הפופולאריות ביותר בספרות הילדים בעברית, מקור ותרגום. למרות שבמציאות הממשית, כך אומרים לי חברים יודעי דבר מן החוג למדעי הטבע במכללה, הארנב מסוגל לנשוך נשיכות מכאיבות מאד, הארנב שבסיפורים, בפרט אלה שנועדו לגיל הרך, הוא קטן, צמרירי ורך, לבנבן או חום, זנבו כפתורי ואוזניו ארוכות - פשוט חמוד. בקטלוג הנושאים של ספרות ילדים בספריית המכללה רשומים יותר מארבעים פריטים שונים בערך "ארנב". ברשימה החלקית מאד המצורפת בסוף כללתי את אלה מתוכם שנראו לי, בהתרשמות סובייקטיבית מאד, כיפים וכמעניינים ביותר, או כחשובים מסיבות שונות. על אחדים מסיפורי הארנבים שברשימה אני מבקש לומר דברים קצרים ולגמרי לא מחייבים. בכל זאת, כדי שיהיה קצת סדר בהערות שלי, אנסה למיין את הסיפורים לפי קבוצות הגיל של הנמענים, הקוראים שאליהם פונה הסיפור. מאלו מובן, כי החלוקה לפי גיל היא שרירותית לגמרי, ופתוחה בוודאי להשגות שונות וצודקות. בכל זאת היא עשויה להקל עלינו את המלאכה. מכל קבוצה אבחר באחד, בשניים או בשלושה ספרים, שבעיני ראויים להיזכר כאן. כאשר ניסיתי למיין את סיפורי הארנבים לפי חתך גילאי התקבל מבנה דמוי פירמידה: בבסיסה הרחב מאד הונחו המון סיפורים לפעוטות ממש, עד גיל שנתיים בערך. מעליהם, קצת פחות במספרם, הונחו הסיפורים לגילאי הגן, וכן הלאה. הפירמידה הלכה והתחדדה ככל שהתרוממה, עד שבשיאה, בקבוצת הסיפורים לבני הנעורים, הונח ספר אחד בלבד, אבל איזה ספר! הלא הוא "גבעת ווטרשיפ" של ריצ'רד אדמס, שעליו עוד אדבר.

סיפורי ארנבים לפעוטות עד גיל שנתיים

בקבוצה זאת של סיפורים כלולים, בין היתר, סיפורים נפלאים מאד כמו "בוני ארנבוני" שכתבה ואיירה אניטה ג'ראם (2001) וגם "תנחש כמה אני אוהב אותך" מאת סם מקברטוני, אף הוא מאויר על-ידי אניטה ג'ראם (1995); "לילה בא" מאת לאורה לאוק, עם ציוריה של אורה איתן שלנו (1995), או "ברכבת יושבת ארנבת" של טובה שיינברג עם איורים של אורה איל (1997). אבל נפלאים ככל שיהיו, ויש ביניהם גם כאלה שנעשו לספרי פולחן ממש כמו "תנחש כמה

אני אוהב אותך", בחרתי להעיר כאן הערות אחדות על סיפוריה של מרגרט וייז-בראון, עם איוריו של קלמנט הרד, ובמיוחד על "לילה טוב ירח" (2002). "לילה טוב ירח" הוא "סיפור ערש", על משקל "שיר ערש". סיפור שבאמצעותו חווים הילדים הקטנים, יחד עם הארנב הקטן שבסיפור, תהליך של פרידה מכל מה שסובב אותם וממלא את עולמם בשעות היום עד שהם, ממש כמו הארנבון הקטן שבסיפור, מוכנים להירדם בעצמם. על העולם של שעות היום, האינטנסיבי והדחוס, סיפרה מרגרט וייז-בראון בספר אחר שלה: "העולם שלי" (2004), שהוא מעין קטלוג של חפצים המקיפים את הילד-הארנבון ורשימה של פעולות יומיומיות שהוא עושה. הספר "לילה טוב ירח" הוא מעין תשליל, נגטיב של "העולם שלי". דפי הספר, שהראשונים שבהם צבועים בצבעים עזים ובהירים, הולכים ומתאפלים אט-אט, הולכים ומוחשכים, ככל שהארנבון-הילד הולך ונפרד מן העצמים המקיפים אותו ושוקע, נים ולא נים, אל תוך השינה. "לילה טוב ירח" יצא לאור בארצות הברית עוד בשנת 1947 ותורגם לעברית להפליא על-ידי יהודה מלצר בשנת 1983. בזמנו, היה זה ספר ניסיוני ואפילו מהפכני לפעוטות (דר, 2002: 38-39). "ספרי התמונה" של וייז-בראון ושל הרד, המאיר, שהופיעו רק לפני כחמישים-שישים שנה, היו מפעל חלוצי ממש. אפשר וכדאי מאד היה לדבר עוד על ספרם האחר, הנפלא באמת, של וייז-בראון והרד: "ארנבון בורח מן הבית" (1998; גם על הספר הזה כותבת דר, שם: 62-63). שלושת ספריה אלה של וייז-בראון, ואיוריו של הרד להם, "משוחחים" ביניהם. לא רק דמותו של הארנבון הקטן מקשרת ביניהם, אלא גם האיורים נודדים מספר לספר: האיור של אמא ארנבת בדמות דיגת, למשל, המופיע בצבעים מלאים והנפרש על-פני כפולת עמודים ב"ארנבון בורח מהבית", חוזר ומופיע בפורמט מוקטן, בשולי אחד העמודים ובשחור-לבן בלבד ב"לילה טוב ירח". זאת למרבה שמחתו של הילד הקטן, חד-העין, המגלה את מיודעיו שמן הספר האחד כשהם חבויים להם בספר האחר.

סיפורי ארנבים לילדים בגיל הגן, גילאי שלוש עד חמש
מבחר סיפורי הארנבים לילדים בגילאי הגן שופע כל כך, ורבים מהם מעולים ממש, עד שהראש סחרחר כמעט. האם אבחר ב"איתמר פוגש ארנב" של דוד גרוסמן (1996), ספר מורכב ומרובד הרבה יותר מכפי שנדמה בקריאה ראשונה? אולי יהיה זה "הארנב ממושי" של שלומית כהן-אסיף (1998), האהוב כל כך על רבים מאיתנו? האם אבחר בשלושת הספרים של פול סטיוארט, הסופר, ושל כריס דידל, המאיר: "טיף-טיפה של חורף" (2000), "מתנות יום ההולדת" (2000) ו"המשאלה של ארנב" (2001)? בשלושת הספרים שלהם לפעוטות סטיוארט

ורידל מספרים סיפורים שוטים, לכאורה, טריוויאליים ממש, על שני החברים ארנב וקיפוד, ומשיבים בתוך כך בעדינות כזאת, ונכון כל כך, על השאלה: "מה זה חבר אמיתי?". אולי יהיה זה "איפה נבי שלי?" (נבי כמובון, קיצור של "ארנבי") מאת הלן קופר, שכתבה וגם ציירה (2000). הלן קופר ידועה כאן במיוחד בזכות ספרה "מרק דלעת" (2000). "איפה נבי שלי?" הוא ספר על ארנב-בובה, האהוב על טלי הילדה יותר מכל צעצועיה האחרים. קופר מספרת על התהליך האיטי והכאוב כל כך של ההחלמה מן הטרואמה של האובדן, בכל כך הרבה רגישות, הבנה פסיכולוגית דקה וכן-גם הרבה יופי, עד שד"ר יעל דר, חוקרת ספרות הילדים, כחרה לתת למאמרה על הספר הזה את הכותרת הארוכה משהו אבל הצודקת באמת: "ולנו, המבוגרים, לא נותר אלא ללוות את זה-ולהשתאות" (דר, 2003).

מכל האפשרויות המפתות האלו בחרתי לבסוף בספר הנמנה בוודאי על הקלאסיקה של ספרות הילדים העברית - "מיץ פטל" של חיה שנהב עם ציוריה של תמרה ריקמן (1970). על ספר זה נדמה כי כבר נאמר וגם נכתב עליו הכל (ראוי להזכיר במיוחד את רון, 1995, שערך ניתוח השוואתי מבריק בין "איתמר פוגש ארנב" של גרוסמן לבין "מיץ פטל" של שנהב). בכל זאת, יש משהו בספר הזה משהו המתעקש לחמוק מהגדרה, כזה המושך אותנו לשוב ולקרוא בו מחדש מידי פעם. מיץ פטל הוא דמות "עגולה" ממש, המשתנה באופן עמוק מאד במהלך העלילה: ממי שמסתגר בביתו, חבוי - כזכור לכולנו - מאחורי "וילונות צהובים, חלונות ירוקים ותריסים אדומים", מתנכר למי שמשחרים לפיתחו ומסרב לגלות איזו חיה הוא כי "זה סוד", מיץ פטל מתגלה כאישיות חברותית, כמי שיש בו הומור ונדיבות, מכניס אורחים המכבד את אורחיו ב"סוכריות ועוגיות ובוטנים ושוקולד" וגם נותן להם לשתות, כפי שזכור מסופו הלא נשכח של הסיפור, "מיץ פטל מתוק מאד בכוסות גבוהות". כלומר, מיץ פטל המארח מוכן לתת לאורחיו לא רק מה שיש לו אלא גם לתת להם ממש מעצמו, להתחלק איתם במהותו האינטימית ביותר. מה מניע את השינוי הרדיקלי הזה שמתחולל במיץ פטל? מה עושה את האישיות האינדיבידואליסטית, הסגורה והמתנכרת של הארנב של תחילת הסיפור לאישיות חברותית, פתוחה ומשתפת בסופו? על שאלה זאת חיה שנהב אינה עונה, לפחות לא תשובה ישירה. לי נדמה, כי זה הוא קסמו של הספר הנשאר לנו לא מפוענח עד הסוף והמגרה אותנו לנסות לגלות, מידי פעם מחדש, את סודו של מיץ פטל.

סיפורי ארנבים לילדים בכיתות היסוד הנמוכות
גם לשכתב גיל זאת ניתן להציע כמה ספרים ראויים מאד. למשל, קלאסיקה ישראלית: "אורי והארנבת" של משה טבנקין, עם ציוריו של דני קרמן (1985)

משה טבנקין, ששמו כמעט ונשכח היום, היה חבר קיבוץ עין-חרוד ובאמצע שנות הארבעים - בין המשוררים האהובים ביותר על קוראי השירה בארץ. "אורי והארנבת" של טבנקין הוא סיפור מלפני שנות אלף, כך נדמה באמת, על קיבוץ שבעמק יזרעאל" על אורי, ילד בכיתה א'; על אמא שלו הרפתנית היוצאת עוד לפני הזריחה לחליבת הבוקר; על אבא שלי הפלח, שהציל ארנבת משיני המחרשה בשדה והביא אותה לאורי, מתנה.

או אולי קלאסיקה, לא משלנו? "עלילות פיטר ארנבון" שכתבה ואיירה ביאטריס פוטר, שייך לכאורה למסורת הדידקטית של ספרי הילדים של אנגליה הויקטוריאנית. לפי מוסכמותיה, ילדים שאינם שומעים בקול אבא-אמא, צפויים לדברים גוראים, למשל, להפוך למילוי הפשטידה של אשת האיכר, מר מקגרגור... ובכל זאת יש בספר הזה משהו חתרני, הסותר את כוונותיו הדידקטיות המוצהרות. פיטר, הארנב השובב, "הילד הרע" לכאורה, מלא חיוניות, סקרנות ותום, עד שהקורא, בלי לשים לב נמשך אחריו ולא אחרי אזהרותיה הנכוחות של אמו המודאגת.

עוד ספר מעניין הוא "מרד הארנבים" (2004) מאת אוריאל דורפמן, המחזאי והמשורר הצ'ילאני הגולה, עם איוריו הנפלאים של כריס רידל ששמו כבר נזכר. זאת היא אליגוריה פוליטית על המלך-זאב העריץ וההייר, שכבש את ארצם של הארנבים ושולח את צבאו - זאבים, שועלים, בזים וניצים - לגרש את הארנבים. אולם, למרות כל המאמצים הצבאיים האלה, מוסיף להישמע ברחבי הממלכה "קול עיקש, קול פרוע ושמח" - קולם של הארנבים.

אבל, לאחר התלבטות לא קלה, בחרתי בספר אחר, ואני מבקש את רשותכם - רק הפעם הזאת - להעיר כמה הערות על ספר שממש אינו אהוב עלי. חוששני, שאני מסתכן לא מעט, כי סיפור הארנבים הזה הוא לא אחר מאשר סדרת הספרים של אנט לנגן, הכותבת, ושל קונסטנצה דרופ, המאיירת, ש"מכתבים מפליקס" (2000) היה הראשון שבהם. מאז הופיע הספר הראשון בסדרה במקורו הגרמני לפני כעשר שנים, בשנת 1994, נעשו ספרי פליקס לרבי-מכר. הם תורגמו לעשרות שפות ונמכרו במיליוני עותקים. הגיבור הספרותי הזה - ארנב צהבהב, עם עניבת פרפר משובצת ופעמון - נעשה למותג המוכר לא רק ספרים אלא גם מזוודות, ילקוטים, חולצות ופיג'מות ומי יודע מה עוד, כולם נושאים את דמותו המוכרת. הטענה, כי העולם אוהב את ספרי פליקס, היא אמת שיוקית, אבל לא אמת אמנותית, ובעצם, מה רע בספרי פליקס, המהווים מין הכלאה של סיפור הרפתקאות עם ספר לימוד עד שההורים מוכנים לשלם את מחירו הלא נמוך בכלל? מתקבל הרושם, כפי שטוענת שהם סמיט (2003) במאמר ביקורת מפורט, מנומק היטב ומשכנע על ספרי פליקס, שלנגן, הסופרת, פשוט אינה משקיעה

בכתיבה די מחשבה. לא זאת בלבד שהמידע שהספר מספק הוא דל ואקראי, אלא גם שמלאכת הסיפור - ואני נאלץ, לצערי, להסכים גם עם טענתה זאת של סמיט - מלאכת הסיפור - ואני נאלץ, לצערי, להסכים גם עם טענתה זאת של סמיט - מלאכת הסיפור היא גרועה כל כך. מה נשאר מן הספרים? לא הרבה: אולי הסקרנות השטחית, המגורה, של פתיחת המעטפות לגלות את מה שמסתתר בהן, או ההפתעה המצורפת לספרים. ספרי פליקס עושים לספרות הילדים שירות רע. אינני מוכן לקבל את מה שטוענים לפעמים, כי הספר הגרוע עשוי למשוך את הקורא הצעיר אל הספר הבא, הטוב ממנו. לדעתי, האפקט של קריאה בספר שטחי, דל ומשמעם כמו "מכתבים מפליקס" עלול להיות ממש הפוך.

סיפורי ארנבים לכיתות היסוד הגבוהות

בקבוצה זאת לא נמצא, אמנם, ספרים רבים, אבל כולם מעניינים וראויים להיזכר, ואני מבקש להזכיר כאן שלושה מהם. תחילה, ספרו של פליקס סלטן, "ט"ו ארנבות" (ט"ו = חמש עשרה, כמו ט"ו בשבט) (תש"ז). כולנו מכירים ואוהבים את ספרו האחר של סלטן, "במבי, חיים ביער", ואת הסרט הקסום "במבי" של אולפני וולט דיסני שנעשה לפיו, ומעטים מאיתנו יודעים שסלטן כתב עוד כמה ספרי היות, מהם תורגם לעברית ספרו "ט"ו ארנבות". "ט"ו ארנבות" הוא סיפורה של קבוצת ארנבות החיה ביער, מן האביב האחד עד האביב שלאחריו, כשהן נאבקות מאבק קשה של הישרדות מול האדם הצייד ומול הקוד והמחסור בחורף הקשה. עיצוב הדמויות נפלא, והספר מושך את הלב, אבל למרבה הצער התרגום של י' פישמן (הספר נדפס לעברית עוד בשנת תש"ז, 1947) התיישן מאז כדי כך עד שאני מסופק אם ילדים יוכלו לקרוא בו כיום. אולם, לדור שלם של ילדים ארצישראליים בסוף שנות הארבעים ובתחילת שנות החמישים הייתה הפגישה בספר מה שאנו מכנים בשם "פגישה פורמטיבית", מעצבת. מי ששמע, למשל, שיחה של הסופרת נורית זרחי על הספרים של ילדותה, לא יוכל לשכוח עוד את השם המוזר "ט"ו ארנבות".

ספר אחר שכדאי להזכיר כאן הוא ספרו של ג'ואל צ'נדלר האריס, "הדוד רמוס: 40 סיפורים מן המטעים הנושנים" (1983), שהופיע בסדרת "מרגנית". זהו קובץ של מעשיות עממיות ששמע האריס מפי פועלים כושים קשיי יום בג'רג'יה שבדרום ארצות הברית, ואשר אותן העלה על הכתב באותה לשון ובאותו היגוי כושי דרומי כפי ששמע אותו. לעברית תורגמו הסיפורים על-ידי אוריאל אופק, שהפליא למצוא את שווה-הערך הלשוני העברי לאותה הגייה, דקדוק ותחביר לא תקינים. חשוב להזכיר את סיפורי "הדוד רמוס" מפני שבהם מתגלה פן אחר ושונה לגמרי של הארנב: לא הארנב הרך, החלש ונפחד, אלא הארנב השובב,

החצוף, התחבולן המזהיר השם פעם אחר פעם ללעג את החזקים והגדולים ממנו בהרבה. אין ספק, כי דמותו המצויירת של BUGS BUNNY, מלא החיוניות והחוצפה העליזה, היא פיתוח מוקצן של פן זה של הארנבים. למעלה מ-175 סרטונים קצרים וסרטים באורך מלא של אולפני וורנר הופקו בכיכובו של התעלולן זולל הגזר הזה, ואין ספק כי הוא אחד מן האייקונים המוכרים ביותר של התרבות המערבית כיום.

הספר השלישי והנפלא מאד, שגם עליו מגיעה תודה להוצאת "מרגנית", הוא ספרו של רוברט לאוסון, הסופר והצייר, "גבעת הארנבים" (1978). ספרו זה של לאוסון הוא אכן אחד מספרי המופת של ספרות הילדים האמריקאית. העיצוב של דמויות הארנבים על-ידי לאוסון הוא אנתרופומורפי: לאוסון בנה את קווי אופיו, תוך שהוא מקיים את כל המאפיינים הפיזיים וההתנהגותיים של החיה הממשית, על פי מודלים של טיפוסיים אנושיים. במרכז הספר - משפחת ארנבים: אבא, אמא וג'ורג'י הקטן, ומסביבם כל החיות הקטנות האחרות שעל הגבעה: המרמיטה והבואש, השועל והחפרפרת, העכבר וכל היתר. הדמויות אינן מורכבות - לכל אחת מהן קו אופי דומיננטי יחיד (כמו למשל הדאגנות של אמא), וגם אינן משתנות במהלך העלילה. ובכל זאת, באיזו שלימות הן מעוצבות! כל מי שקרא בספר לא יוכל לשכוח עוד את דמותו של אבא ארנב, למשל, הג'נטלמן הדרומי על גינוני הנימוס הנושנים שלו; את פורקי המרמיטה, העיקש וצר-המוחין; את הדוד אנלדס, האלמן המזקין, המוזנח והמריר; את ג'ורג'י הארנב הצעיר, מלא החיוניות והשובב, ועוד ועוד. אכן, אלה הם מה שאנו מכנים בעגה המקצועית של חוקרי הספרות בשם "דמויות שטוחות": סטאטיות ומעוטות תכונות. ובכל זאת, אם יש ספר שיכול להמחיש כי המונח "דמות שטוחה" הוא מונח תיאורי (דסקרפטיבי) ולא מונח מעריך (נורמטיבי), וכי "דמות שטוחה" עשויה להיות דמות משכנעת עד שנדמה לפעמים כי אינה עשויה ממילים מודפסות על גבי נייר אלא יש לה חיים ממשיים, "גבעת הארנבים" של לאוסון הוא הספר הזה.

סיפורי ארנבים לבני-הנעורים ולעבוגרים

בקבוצה זאת יש, כפי שכבר הקדמתי ואמרתי בפתיחה, ספר אחד בלבד - אבל איזה ספר! זה הוא ספרו של ריצ'רד אדמס "גבעת ווטרשיפ" (1984) שנדפס במקורו באנגלית בשנת 1972 ומאז תורגם לשפות רבות ונעשה כמעט מייד לקלאסיקה. מייד עם הופעת הספר נמצאו רבים שראו בו אליגוריה של החברה האנושית, על המאבק של הדמוקרטיה מול הטוטאליטאריות. מעין מסה פוליטית במסווה של סיפור בדייוני, נוסח "חזות החיות" של ג'ורג' אורוול. אבל, כמו ספרי מופת אחרים, "גבעת ווטרשיפ" הוא סיפור מרובד ורב-שכבות, מן הרובד

של סיפור ההרפתקאות הסוחף, שבאופן בלתי נמנע לו נענה הקורא תחילה, ועד לרובד של ההגות החברתית-פוליטית. ובעיקר, כפי שטוענת רינה ליטוין המתרגמת הנפלאה של הספר לעברית, הקורא בספר לא רק לומד לאהוב ולחרוד לגורלם של הארנבונים, לדבר ולקלל בארנבית, אלא אף מוצא את עצמו חושב ומרחח את דרכו בעולם בגובה פניו של ארנבון (ליטוין, 1984: הקדמה למהדורה עברית).

לסיים

כפי שהבטחתי, זאת לא הייתה הרצאה אקדמית אלא הערות, מעין ביבליוגרפיה ממוינת ומוערת, שנרשמו על ידי מי שאוהב ספרי ילדים (ובמקרה אחד לפחות, כזכור, גם שונא של ספר ילדים מסויים...) ומי שאוהב חיות בעצמו. ולא פחות חשוב: ספרים אלה פונים לכל מי שאוהב בני אדם - כי הארנבים שבספרים אלה הם בעצם, בני אדם כמונו ממש....

מראי מקום לפאטרים

- דר, יעל (2002). עוד סיפור אחד ודי: מדריך שימושי לבחירת ספרים מומלצים לילדים עד גיל חמש. תל-אביב: מפה.
- דר, יעל (2003). ולנו, המבוגרים, לא נותר אלא ללוות את זה ולהשתאות. הארץ ספרים, 8 בינואר, עמ' 14.
- ליטוין, רינה (1984). הקדמה למהדורה העברית. בתוך: אדמס, ריצ'רד. גבעת ווטרשיפ (תרגום: רינה ליטוין). תל-אביב: זמורה, ביתן.
- סמיט, שהם (2003). למה אמא לא אוהבת את פליקס? (ושאר העולם כן). הארץ ספרים, 8 במארס, עמ' 10.
- רון, משה (1995). נקודת התצפית של הארנב. תאוריה וביקורת, 6 עמ' 177-185.

סיפורי ארנבים: ביבליוגרפיה נבחרת

1. אדמס, ריצ'רד (1984). גבעת ווטרשיפ (תרגום: רינה ליטוין). תל-אביב: זמורה, ביתן.
2. אינן, לאה (1994). מר ארנב מחפש עבודה (איורים: ליאת צח-גרבר). תל-אביב: עם עובד.
3. גרוסמן, דויד (1996). איתמר פוגש ארנב (איורים: אורה איל). תל-אביב: עם עובד.
4. גרין, דרור (תש"ד). התזמורת של הארנב (איורים: רוני אורן). מודן. (איורים: רוני אורן).
5. ג'רס, אניטה (2001). בוני ארנבוני. כנרת.
6. דורפמן, אריאל (2004). מרד הארנבים (איורים: כריס רידל; תרגום: תמר נויגרטרן). תל-אביב: ספרית מעריב.
7. הריס, יואל צ'נדלר (1983). הדוד רמוס: 40 סיפורים מן המטעים הנושנים (איורים: פרוסט, ברד וצ'רץ'; תרגום: אוריאל אופק). תל-אביב: זמורה, ביתן (מרגנית).
8. וייז בראון, מרגרט (1998). ארנבון בורח מהבית (איורים: קלמנט הרד; תרגום: אירית

- ארב). תל-אביב: הד ארצי/שבא.
9. וייז בראון, מרגרט (2002). לילה טוב ירח (איורים: קלמנט הרד; תרגום: יהודה מלצר). מודן.
 10. וייז בראון, מרגרט (2004). העולם שלי (איורים: קלמנט הרד; תרגום: שמעון ריקלין-בנעט). בן-שמן: מודן.
 11. זולטוב, שרלוט (1996). מר ארנב והמתנה הנהדרת (איורים: מוריס סנדק; תרגום: מירה מאיר). ספרית פועלים.
 12. חנכטן, חידו ון (2001). נוני ארנבוני (תרגום סמדר שיר). יבנה.
 13. חנכטן, חידו ון (2001). נוני ויקי (תרגום: סמדר שיר). יבנה.
 14. טבנקין, משה (1985). אורי והארנבת (איורים: דני קרמן). הקיבוץ המאוחד (גורים).
 15. כהן-אסיף, שלומית (1988). הארנב ממושי (איורים: אמי רובינגר). הקיבוץ המאוחד.
 16. לאוק, לאורה (1995). לילה בא (איורים: אורה איתן; תרגום: דוד גרוסמן). שבא.
 17. לומיס, קריסטין (2003). קאובוי דני (נוסח עברי וציורים: אורה איתן). מעריב/שבא.
 18. לוטון, רוברט (1978). גבעת הארנבים (איורים: מאת המחבר; תרגום: בינה אופק). תל-אביב: זמורה, ביתן, מודן (מרגנית).
 19. לנגן, אנט וקונסטנצה דרופ (2000). מכתבים מפליקס: על ארנב קטן שהקיף את העולם (תרגום: אירית מילר). ירושלים ותל-אביב: שוקן.
 20. מקברטני, סם (1995). תנחש כמה אני אוהב אותך (איורים: אניטה ג'ראס; תרגום: איתן בן-נתן). שבא.
 21. סטיוארט, פול (2000). טיפ-טפה של חורף (איורים: כריס רידל; תרגום: אירית ארב). הד ארצי/שבא.
 22. סטיוארט, פול (2000). מתנות יום ההולדת (איורים: כריס רידל; תרגום: אירית ארב). הד ארצי/שבא.
 23. סטיוארט, פול (2001). המשאלה של הארנב (איורים: כריס רידל; תרגום: אירית ארב). הד ארצי/שבא.
 24. סלטן, פליכס (תש"ז). ט"ז ארנבות (איורים: י. שטרן; תרגום: י. פישמן). ירושלים: קרית ספר.
 25. סלע, מיכל (חש"ד). ליואב הארנב נגמרו הנשיקות. קוראים.
 26. פוטר, ביאטריס (1998). פיטר ארנבון (תרגום: אברהם יבין). תל-אביב: עם עובד.
 27. קופר, הלן (2002). איפה נבי שלי? (תרגום: סמדר שיר). יבנה.
 28. שינברג, טובה (1977). ברכבת יושבת ארנבת (איורים: אורה איל). הקיבוץ המאוחד.
 29. שנהב, חיה (1995). מיץ פטל (איורים: תמרה ריקמן). תל-אביב: עם עובד.
 30. שריד, איריס (תש"ד). ארנבון נבון (מסדרת "החברים של טליה"). הוצאה עצמית.

בעלי חיים בספרי מירי לשם-פלאי

הטבע הוא נושא מרכזי מאוד בספריי. מדוע? ראשית, מדובר בסיפור אהבה. אני אוהבת חיות ואוהבת טבע. אלו נושאים הקרובים ללבי. כמו כן, הטבע הוא גם נושא מרתק ומסקרן בעיניי. אני אוהבת באופן אישי לחקור וללמוד על הטבע ועל בעלי החיים, לקרוא ספרים בנושא, לצפות בסרטי טבע, ומעל לכול - לפגוש את בעלי החיים, לצפות בהם, ואם אפשר גם לחבק או ללטף מה טוב... לכן אני נהנית לשתף את קוראיי גם בעניין הרב וגם באהבה שיש לי אל בעלי החיים.

אך יש לי מניע נוסף ליצירת ספרי טבע: אני רואה חשיבות עצומה בחינוך הילדים לשמירה על הטבע. כולנו מכירים היטב את אחד מסיפורי ההצלחה הגדולים של החינוך בארץ: החינוך להגנה על פרחי הבר. בשנות השישים חל שינוי דרמטי בהתנהגות המטיילים בארץ. אנשים שהיו רגילים לחזור מטיול עמוסי זרים של פרחי הבר, לפתע לא העזו עוד לגעת בפרח.

תחילתו של השינוי הייתה בחקיקת חוק הגנת הטבע ב-1963 שהגן גם על הצמחים. אולם אכיפת החוק הייתה קשה ביותר, כיוון שהמטיילים ראו בפרחים משאב בלתי נדלה. חלק מפרחי הבר כבר היו על סף הכחדה, ביניהם זנים נדירים, אנדמיים, הגדלים רק בישראל. בעזרת פעולת הסברה נרחבת של החברה להגנת הטבע קלטו בעיקר הילדים את המסר, שהועבר להם בבתי הספר, בטיולים ובתנועות הנוער. ובזכות הילדים, שלא רק הפסיקו לקטוף אלא אף אסרו על המבוגרים להמשיך בהרגל זה, ניצלו הפרחים מפני הכחדה ושוב למלא את נופי ארצנו.

בעיניי החינוך לערכי הגנת הטבע הוא חשוב ביותר. הטבע חומק בין אצבעותינו; אזורי המחיה נמחקים, ובעלי החיים נכחדים בקצב מסחרר. הסיכוי היחיד לשמירה על הטבע הוא על ידי חינוך הדור הצעיר. דרך חינוך זה ירוויחו הילדים גם ערכים רבים נוספים; למשל: הטיפול בבעלי חיים הוא דרך נפלאה ללמוד אחריות, נתינה, כבוד, וטיולים בארץ בטבע הם הדרך הטובה ביותר ללמוד את אהבת הארץ.

כיצד אפוא כדאי לחנך לשמירה על הטבע? בעיניי אותן שני סיבות הגורמות לי לכתוב על הטבע הן הדרך להגיע אל הילדים. דרך אחת היא העניין: לסקרן, לרתק, לאתגר; הדרך השנייה היא האהבה: לחוות, להתקרב, להתרגש. אלו הדברים שניסיתי להעביר בספרי "פצפונטבע": להגיש מידע מרתק ומסקרן, מתובל בהמון אהבה. זו גישה שונה מאוד מהמקובל בספרי הטבע למבוגרים. לפעמים שואלים אותי מדוע בחרתי לאייר את ספרי "פצפונטבע" ולא השתמשתי

בתצלומים. האמת היא שלא רציתי להגיש את המידע באופן אובייקטיבי בספרים אלו. רציתי ליצור ספרים בעלי מגע אישי, סובייקטיבי. לכן, אף שמדובר בספרי מדע, לא חששתי להשתמש בהומור, בדמיון ובהבעת דעה אישית, התרגשות והתפעלות. לשם כך יצרתי את הדמות של "פצפונטבע", שהוא גמד דמיוני, חביב ומעט שובב שידריך את הקוראים בטיולים שהוא עורך בספרים.

כמו כן, כדי להשיג את אותה תחושה אישית בחרתי לכתוב את כל הטקסט של ספרי "פצפונטבע" באופן ידני, אות אחר אות. בכל האמצעים הללו השתמשתי כדי להגיע אל לבם של הילדים. ספר מידע אובייקטיבי, יבש ומדויק לא היה משיג מטרה זו. כלל לא חשוב בעיניי אם ילד שקרא את "מגדיר הפרחים" ידע בסופו של הספר לקרוא לכל פרח בשמו. חשוב לי שהילד יאהב את הפרחים וירצה לפגוש אותם בטבע. חשוב לי שהילד יקרא את "לטייל בישראל", יאהב את ארצנו וירצה לטייל בה.

יחד עם זאת, לא ויתרתי על הדיוק המדעי. את הציורים ציירתי בסגנון הנאמן למציאות ואת הטקסט ביססתי על מקורות מדעיים, ואף העברתי את כל הטקסטים לבדיקה ולייעוץ של חוקרי טבע מומחים. את ההומור, את הדמיון ואת הדעה האישית הוספתי באופן שאיננו מתנגש עם הייצוג המדעי הנכון של כל העובדות המוגשות בספרים.

כדי להכיר את בעלי החיים שאני כותבת עליהם אני עורכת מחקר מקדים לקראת הכתיבה של כל ספר. במהלך המחקר אני קוראת חומר רב, נפגשת עם אנשים העוסקים בתחום, ובמידת האפשר - הולכת לפגוש בעצמי את "גיבורי" הספר. למשל, לקראת כתיבת "ספר החתולים של פרופסור פצפונטבע" ביקרתי בחתוליה של "תנו לחיות לחיות". שם ישבתי, התבוננתי בחתולים וערכתי רישומים שלהם. כפי שאתם יכולים לתאר לעצמכם, לא פשוט לצייר בעלי חיים תוך התבוננות. החיות אינן יושבות בשקט וממתינות שאסיים את הציור.

לכן עליי לצייר במהירות גדולה ולנסות לתפוס בעזרת עיפרון כמה שיותר לפני שהחיה זזה ומשנה תנוחה. מובן שכאשר אני מציירת בעקבות תצלומים של בעלי חיים, אני יכולה להבחין בנחת בפרטי פרטים, אך הציור מול החיה עצמה מאפשר לי ללמוד על האופי שלה, ועל אופן התנועה שלה, ולחוש אותה באופן בלתי אמצעי.

ההיכרות עם החיה נעשית לא רק על ידי רישומים, אלא גם על ידי התבוננות מקרוב ככל האפשר. לקראת כתיבת "קלינקי" נסעתי לריף הדולפינים באילת, לפגוש מקרוב דולפינים. אלו בעלי חיים שכמעט בלתי אפשרי לצייר אותם תוך התבוננות, מפני שהם כה מהירים. לכן צילמתי אותם ונעזרתי בתצלומים בעבודתי על האיורים לספר. אך לא הסתפקתי בהתבוננות ובצילום. כדי להכירם

מקרוב הצטרפתי לשחייה עם הדולפינים, וזו הייתה חוויה בלתי נשכחת. צפיתי בהם מקרוב, גם בתוך המים, ואפילו זכיתי ללטף דולפין. אחד הדברים שהדהימו אותי במהלך השחייה היה האזנה לשפה העשירה של הדולפינים. רק כשחיתי מתחת לפני המים שמעתי לפתע מגוון צלילים שאינם נשמעים מחוץ למים. בעקבות ההאזנה לצלילים בחרתי את שמות הדולפינים שבסיפור באופן שיזכירו את הקולות ששמיעים הדולפינים: קלינקי, יואי, קלאק ועוד. חוויית השחייה עם הדולפינים השפיעה ללא ספק על אופן כתיבת הספר, שבו ניסיתי להיכנס לתוך עורו של הדולפין, לחוש את עולמו ולספר בגוף ראשון על תחושותיו ועל חווייתו.

אדגים זאת בקטע מתוך "קלינקי":

יומפי עצר משחייתו והביט בי כבעס. "ראה איך לימדת את הדולפינה הזאת את הקפיצות שלנו! אז שחה אליה, לא אכפת לי. אני כבר לא חבר שלך". "יומפי", קראתי לעברו, "לא התכוונתי! חכה רגע!" אבל יומפי הפנה לי את זנבו, שחה והתרחק. הרגשתי כל-כך עצוב. נזכרתי בכל מיני דברים שעשיתי עם יומפי כשהיננו קטנים. איך השפרצנו דיו של דיונונים, הפחדנו דגי קיפוד עד שהתנפחו לכדור ענק, שיחקנו בצרורי אצות... החיים במפרץ נראו פתאום כל-כך רחוקים. הגעתי לאימא ונצמדתי לגופה. אימא ליטפה את גבי. לאט-לאט נרגעתי ועברתי, יחד עם כל הדולפינים בלהקה, לשחיית הלילה האיטית.

לקראת כתיבת "הלילה הגדול של לון-לון" נסעתי לפגוש שועלי חולות בחי-בר יטבתה. לשמחתי אפשרו לי לבקר בחי-בר בשעות הערב, כשהחי-בר סגור למבקרים, כדי שאוכל לצפות בשועלי החולות, שהם חיות לילה, בזמן הפעילות שלהם. ויותר מכך, הכניסו אותי לתוך כלוב השועלים כדי שאוכל להתקרב אליהם ולצלם אותם בלי הפרעה. הביקור בתוך הכלוב היה מרגש ומרתק, ולצורך העבודה על האיורים נעזרתי רבות בתצלומים שצילמתי שם. ציירתי את השועלים דומים מאוד לשועלים שבתצלומים, אך יחד עם זאת יש הבדל חשוב בין התצלומים לאיור. ההבדל הוא בהאנשה שהוספתי לבעלי החיים. מצד אחד רציני לתאר אותם באופן ריאליסטי, דומה למציאות, אך מצד שני רציני לתת לחיות הבעות אנושיות. כדי להשיג מטרה זו, לצייר חיה מציאותית אך אנושית, ביצעתי בחיה שינויים מזעריים בלבד שהעניקו לה הבעה. למעשה זו גם הגישה שבחרתי בה בכתיבת הסיפור. שמרתי על המאפיינים האמיתיים של החיות בטבע, פרט לכך שהן חוות רגשות אנושיים וכמובן מדברות זו עם זו בשפת בני האדם.

אדגים בקטע מהספר "הלילה הגדול של לון-לון":

לון-לון הכין שכאשר רדף אחרי הירבוע התרחק מאוד מביתו. רק עכשיו הוא שם לב שהלילה כבר ירד. ירח גדול וכסוף האיר את המדבר. "אני לא יודע איפה המחילה", אמר לון-לון והרגיש פתאום נורא לבד. דמעה נשרה על לחויו. "אני מבין שהלכת לאיבוד", אמר הקיפוד. "טוב, אל תבכה. יש לי חבר שמכיר את כל מי שגר בסביבה. הוא בטח ידע איפה המחילה". לון-לון הלך בעקבות הקיפוד. הם הלכו עד שהגיעו לעץ.

הנושא של מידת ההאנשה מעסיק אותי מאוד, הן בכתיבה והן באיור. בספרי "פצפונטבע", מאחר שהם ספרי מידע, בחרתי לא להשתמש כלל בהאנשה של החיות. כדי ליצור בכל זאת את הקשר עם הילדים הקוראים יצרתי את הדמות הדמיונית של פרופסור פצפונטבע.

אך לעומת זאת, בספר על לון-לון, כמו גם ב"קלינקי", הסיפור הוא דמיוני, אך מבוסס על החיים האמיתיים של בעלי החיים בסיפור. כלומר, רציתי שיהיה אפשר ללמוד דרך "הלילה הגדול של לון-לון" על חייהן של חיות המדבר ודרך "קלינקי" על חיי הדולפינים בטבע. יחד עם זאת רציתי שיהיה גם מעניין לקרוא את הסיפורים כסיפורי הרפתקאות המתארים מגוון חוויות אנושיות של חברות, אהבה, פרדה, קנאה ועוד. לכן התלבטתי רבות היכן להעביר את הגבול. הכתיבה והאיור נעשו תוך בדיקה מתמדת של סוגיה זו: כיצד ליצור את העניין ואת הדרמה בסיפור בלי לפגוע באמינותה של החיה? עד כמה להשאיר את החיה עם כל מאפייניה והתנהגותה הטבעית, וכמה אנושיות להוסיף לה?

הספר הזה, בדרכו הוא בן בכור שלי. ספר ילדים אותו כתבתי ואיירתי לאחר שני ספרי פרוזה ושני ספרי שירה שהוצאתי לאור ולאחר עשרות ספרים בהם לקחת חלק כמאיירת למילים של אחרים.

הספר, אחד מתוך סדרה, שיצא לאור בהוצאת "ידיעות אחרונות", עוסק בנושאים שמעסיקים הורים וילדים. לפעמים, מה שילדים רוצים והורים לא ממש רוצים, ולעתים מה שהורים רוצים וילדים ממש לא...

הספר "כל-כך רציתי גור", נולד דווקא מתוך הזדהות עם ילדים שאין להם את הזכות לחוות חיים לצד בעלי-חיים, ובעיקר ילדים עירוניים שיכולים להנות מחיות-מחמד קטנות בלבד...

האמת שאני גור עירוני לגמרי זכרונותי הראשונים מדירת שני החדרים שחולקו ביננו שווה בשווה: חדר שינה להורים, שביום הפך לסלון, וחדר ילדים לשלושתנו, אחר-כך עברנו לדירה גדולה יותר. שלושה ילדים כמהים לחיות, לא חשוב איזה, אבל הכי רצינו כלב. למזלנו, אמא אהבה חיות ואבא נכנע למרות שהוא לא התרגל מעולם...

התחלתי את דרכי עם "תולעי - משי", גם מתוך אמפטיה אמיתית לרעב הבלתי פוסק שלהם וגם בגלל שהאמנתי שבכל גולם - מצוי טמון פרפר אמיתי, אבל בעיקר מפני שלאבא שלי הייתה חנות-נעליים, מה שאומר שהיו לי המון קופסאות קרטון בחינם מצד אחד, ומצד שני, גידלתי "גורים" סגורים, בתוך החדר שלי, גורים שלא צריך להוריד שלוש פעמים ביום, הם לא הפריעו לאבא שלי, ובזכות קופסאות הקרטון גם הפכתי לסגנית מלכת - הכתה.... אבל האמת היא, שעמוק בלבי רציתי גור אמיתי.

"...אפילו גור סתם, גור קטן.

שאיתי יגור,

בלי שם,

גור אמיתי

גור ישן או חדש,

שהיה ממש שלי".

העיקר שיהיה לי כבר גור

(מתוך כל כך רציתי גור עמ' 8)

לאט-לאט בזכותי ובזכות שני אחי שרצו גור לפחות כמוני, אבל בעיקר בגלל אמא שלי שרצתה גור אמיתי ועד אז השתעשעה בגורים על בטריות ודובים מפלסטיק או מצמר-גפן, התקדמנו בגבורה מול האופנסיבה של אבא שלי והתחלנו להכניס הביתה בעלי-חיים.

דג-זהב אפור ושקט בצנצנת ריקה של מיונז, שני אוגרים באקווריום מפלסטיק, עכברים לבנים שהתרבו על הקרוסלה מבלי ששמנו לב שזה קורה, גור-חתולים זעיר שהאכלנו מבקבוק-תינוקות ובסוף הגיע "מיקי" הטרייר - המעורב - המעורב שהבין שהוא חייב לעשות צרכים רק על אדמה, אז הוא לקח חול מהעציץ במרפסת העביר אותו לשטיח בסלון והיה בטוח שהוא מחונך: וגם מחונן בדרכו... כשהפכתי לאמא, בתי עברה ממש את אותו תהליך עד הגור האמיתי שלה. קודם תולעי-משי, אחר כך כנריות בכלוב וחתולה סיאמית חירשית. אבל בסוף, בעודי בהריון שני, ולמרות שדחינו את הרחבת המשפחה משלושה לחמישה, במקום משלושה לארבעה ניצחה הכמיהה שלה ואספנו את "ליידי" מצער בעלי-חיים, כלבה שליוותה אותנו 19 שנים...

הספר נכתב בגוף-זכר כי הגיבור שלו הוא ילד, אבל כנראה שאלה המילים שלי שהיתה אז בת 4 וגם שלי כילדה, שזוכרת כמה בכי וסודות ספגו התלתלים של "מיקי" הטרייר - המעורב בילדותי שלי.

הבחירה שלי לכתוב על הצורך של ילד, בעיקר בעודו ילד יחיד, בגור משלו, נובעת מההבנה והזכרונות עד כמה ילדים זקוקים לשותף שקט ונאמן לפחדים, לכעסים ולשמחות שלהם ועד כמה הם זקוקים לאמון מלא בסודות שהם חולקים. גור מאפשר לילד לחוות בפועל ממש חוויות שמאפשרות לו ביטוי רגשי ופיזי במקבל.

ילד מרגיש מוגן או לא מוגן, תלוי בבית-הוריו בחינוך ובתרבות שבה הוא צומח. אבל, בעל-חיים מאפשר לילד להרגיש תמיד מוגן ללא תנאים. וביחד עם כך, בעל-חיים מאפשר לילד להיות גם המגן, להרגיש גדול וחזק, להרגיש שתלויים בו.

נקודה נוספת היא היכולת לבטא רגשות לצדו של בעל-חיים בתקשורת א-מילולית. תקשורת מיוחדת שבה למילים אין משמעות, בעיקר לילדים שמתקשים לנהל דיאלוג עם העולם, תקשורת שמאפשרת חברות מסוג אחר.

ובלילות אני כבר לא לכר. כי בלילה, הוא בוכה ומשמיע קולות ואז אני עוזר לו לעלות...

ושנינו ביחד, אצלי במיטה"
חולמים את אותם חלומות..."
(שם עמ' 22)

ילד יודע לשמור אמונים וגם זקוק לתחושת שייכון ואמון"

"וגם אם פעם יהיה לי אח קטן
או אפילו אחות,
את גור אני אף פעם
לא אוהב פחות"

(שם עמ' 31)

תחשבו איזה מתנות ארוזות הילדים שלנו היום לומדים לקבל, זה נע בין קופסא שבה נחבא פלייסטשן, או נייד-דור שלישי, דרך מערך דיגיטלי-אינטראקטיבי עד מעטפה עם צ'ק למוטב בלבד. לעומת זאת תחשבו על קופסאות קרטון של נעליים, עם חורים במכסה, שבתוכן צומחים זחלים על מצע של עלי-תות והופכים לפרפרי-משי. תחשבו איזה אושר נגרם לילד שבספר כשהוא קיבל את מתנת-יום ההולדת שהוא כל-כך יחל לה. מתנה שמאפשרת לו לחלוק סודות בלי מילים, לפתח את יכולת הביטוי הרגשית שלו, לחוש בגבולות, להנות מנאמנות ואמון, לחוות את הגדילה דרך מי שקטן ממנו וזקוק לו אבל גם מאפשר לו להיות מוגן, ובעיקר בשותפות אמיתית, בתחושה שהוא לא לבד בעודו גָדל מול העולם הבוגר כולו.

נדמה לי שראיתי אוזניים,

גם זנב ראיתי...

האם זה הגור שכל כך רציתי?

זה גור... נכון שזה גור?

כמעט צעקתי, אבל שתקתי,

כמעט בכיתי, כל-כך רציתי...

אבל הלב שלי דפק כל-כך מהר

שלא יכולתי לדבר...

נכון שזה גור בשבילי?"

נכון שהוא יהיה רק שלי?"

(שם, עמ' 19)

"באמצע הקיץ, בחום הכי גדול

יום אחרי היומולדת שהיה לי אתמול,

אמא נכנסה לחדר עם חיוך: בעינים,

ואבא החזיק חבילה על הידיים

ושניהם הביטו בי כנה, משתדלים להתאפק

ופתאום הרגשתי שהלב שלי דופק...

הם לא זזו, הם חיכו שאני אגש....

הלב שלי היה כל כך נרגש

החבילה רעדה והשמיעה קולות

נביחות קטנות וגם יללות.

ביקורת

"מורי אמר לי כי עלינו, הילדים, לאהוב את שכתנו"

(מכתבי ילדים ל"עולם קטן")

מנחם רגב

עשהו על תחיית העברית ועל חשיבותה

בשנים האחרונות מתנהל ויכוח בחברה הישראלית על הישגיה ועל כישלונותיה של התנועה הציונית בארץ ישראל, אבל קיימת הסכמה כללית על הצלחתו הגדולה של נושא אחד: תחיית הלשון העברית והפיכתה ללשון מודרנית של דיבור וכתובה. על ההישגים האלה כותב חוקר הלשון **ראובן סיוון** בהקדמה לכתביו של **אליעזר בן יהודה**: "אי-אפשר להתעלם מהעובדה המכרעת, שבד בבד עם מאבקו הקנאי הזה של בן-יהודה, ובמידה רבה בזכותו, התפתחה הלשון העברית, הן בדיבור-פה והן בכתב, התפתחות רבה. בקפיצת הדרך הגיעה לדרגת התקדמות גבוהה של לשון חיה לכל דבר; אוצר מיליה מרחיב והולך; נקבעים בה דפוסי-התקשורת; סגנונה משתכלל ומתגבש; הדיבור הבלתי-אמצעי בין אדם לחברו, ואף באמצעי-התקשורת האלקטרוניים, נעשה רהוט וקולח יותר ויותר. הספרות, הן הבלטריסטית (הספרות היפה) והן הפובליציסטית (בעיקר העיתונות ואמצעי התקשורת האלקטרוניים העוסקים בנושאים חברתיים ומדיניים) והמדעית, מתדמה והולכת ברמתה הלשונית לרמתן של לשונות חיות ארוכות מסורת של דיבור." זהו סיכום נאות להצלחה האדירה של בן-יהודה, עמיתו וממשיכי דרכו. בן-יהודה הפיץ את חידושיו בהפיכת הלשון העברית העתיקה לשפה מודרנית בין השאר באמצעות עיתוניו ודרך פרסומי ועד הלשון שיסד, אשר עם קום מדינת ישראל הפך לאקדמיה ללשון העברית.

אליעזר בן-יהודה הקדיש את חייו ליצירת כלים לפיתוחה של הלשון העברית, אבל הוא גם שעבד את בני משפחתו למשימותיו התרבותיות והלאומיות (ראו את ספרה של דבורה עומר "הבכור לבית אבי"). סיוון מציין את הקנאות של בן-יהודה לשפה העברית. זו באה לידי ביטוי גם בהקדשה הטראגית שכתב בפתח מילון עברי שלו לזכרה של בתו. (זהו המילון היחיד שהוא הצליח להוציא בשלמותו וזאת בוויילנה, עם יהושע שטיינברג בשנת 1915). וזו לשון ההקדשה: (שמרתי על הכתיב החסר שבמקור) **מזכרת לבתנו הנחמדה, הנעימה דבורה בת שבע שנים; אשר הצטיינה בנועם דיבורה בלשון עברית והמוות חתפה**

ממנו באביב ילדותה. יהי' זכרה מופת לבנות עמנו, וכמוה תרבינה בישראל מדברות עברית חיה וחיייתה לשוננו. אבותיה המתאבלים על נפש חמודה זו שאבדה לעם וללשוננו,

אליעזר וחמדה בן-יהודה

שמה של הבת היה דבורה על שם אשתו הראשונה של בן-יהודה. הוריה מתאבלים עליה לא רק כעל בתם האהובה, אלא כעל מי שנפלה על משמרתה במאבק למען העברית החיה. בעצם מותה היא כאילו מעבירה מסר שתרבינה בנות ישראל הדוברות את העברית המודרנית. בן-יהודה מבטא בהקדשה זו את מסירותו ואת קנאותו הטוטאלית לקידום העברית החדשה, מסירות שבה אין גבולות בין חייו הפרטיים והציבוריים.

עו"לם קטן?

במשך שנים מעטות (1901-1905) הופיע בוורשה שבועון לילדים בשם "עולם קטן". בסך הכול יצאו מאה ושישים חוברות של השבועון, שהיה עשיר מאוד בתוכנו והכיל תמונות, סיפורים, שירים, סיפורי מדע, חדשות וחידות. "לצד דברי הספרות והמדע נדפסו בשבועון ביוגרפיות רבות של אישים יהודיים (...) ושפע ידיעות מן העולם היהודי והכללי". כותב החוקר אוריאל אופק, והוא מציין גם את המגמה הפוליטית של השבועון: "העיתון יצא בפרוס תקופת העלייה השנייה, והמגמה הציונית הלאומית באה לביטוייה בכל גיליון וגיליון. עמודי החדשות סיפרו על אספות ציוניות, על מסעיו ופגישותיו של הרצל עם ראשי מדינות או על חג לילדים עניים שערכה אגודה ציונית בעיר רחוקה. יהודה גור-גרזובסקי פרסם סדרת מכתבים על ביקוריו במושבות הראשונות, ובמקביל נדפסו ידיעות על מסעו של ישראל בלקינד באירופה כדי לגייס תמיכה לבית-הספר שיסד ביפו."

ל"עולם קטן" היו שני עורכים: האחד היה אברהם לייב בן-אביגדור (1866-1921). הוא יסד ב-1896 את הוצאת "תושיה" בוורשה שהוציאה במשך כמה שנים מאות ספרי קריאה לילדים ולמבוגרים. אופק מביא דברים שנאמרו לכבודו: "זכור האיש לטוב ובן-אביגדור שמו. שאלמלא הוא נשתכחה ספרות ישראל, (שכן) רוב ספרי הקריאה לילדים לו הם". העורך השני, שהיה פעיל בעיקר בהוצאת השבועון, הוא שמואל לייב גורדון (1865-1933) הוא היה סופר, משורר, מתרגם ועורך ידוע. "בשנותיו האחרונות שקד בעיקר על מפעל חייו הגדול - הפירוש העממי המנוקד לתנ"ך". (מתוך לקסיקון אופק לספרות ילדים).

"העולם הקטן יהיה לכם לגן טיול קטן"

בעמוד הפותח את הגיליון הראשון של "עולם קטן" (1901) מצויה פנייה ארוכה בשם "אל קוראי העולם הקטן", ובה המערכת פורסת) את מסריו של השבועון החדש. המארמ אמנם מנוקד, אך אין ספק שהוא פונה גם אל המחנכים ואל ההורים של הקורא הפוטנציאלי, שהרי הם שיבחרו בו למען הילדים והתלמידים ואף ימליצו עליו. ניחוח של הסגנון העברי מימים עברו עולה ממנו: קוראים צעירים! אחרי עבודתכם הקשה בבית הספר אתם אוהבים לטייל, לשחק ולהשתעשע; לשמוע שיחת הציפורים בין העופאים הירוקים, להאזין לחש הרוח בין העלים הרעננים ולהביט אל תכלת השמים הבהירים, או לשבת בית ולשמוע סיפורים יפים מפי הזקנה האהובה או האומנת הטובה. אבל יש שהסיפורים נמאסים עליכם, והנה בא עיתונכם ומציע לכם דברים חדשים ומושכים: 'העולם הקטן' יהיה לכם לגן-טיול קטן, לטייל בין שורותיו בעת החופש מלימודיכם. העורכים מציעים לקוראים שפע של נושאים: תמונות של מראות טבע נפלאים, שירים, אגדות, סיפורי מסע ומדע, חדשות מן העולם, משלים וחיידות. בנושאים אלה הולכת המערכת בעקבות עיתוני ילדים בעולם, אבל בשני נושאים מתייחדים המסרים של העיתון הזה: תמונות מדברי ימי עמנו וממראות הארץ הקדושה; היא הארץ הטובה והיפה אשר ישבנו בה לפני הרבה שנים, היא הארץ שאנו מקווים עוד לשוב ולשבת בה. זהו מסר ציוני מובהק. לקראת סופה של הפניה העורכים מעלים עוד נושא מרכזי: תחיית הלשון העברית שנובעת מתחיית עברו של עם ישראל: "מהם תלמדו לדעת את עמכם, עם ישראל, ואת קורותיו, ואהבתם אותו ואת הארץ אשר ישב בה ואת השפה אשר דיבר אז, היא השפה שבה שפך נפשו לפני האלוהים והביע את רוחו בספריו עד היום הזה, ואשר נקווה כי תשוב ותהיה לשפה חיה בפיכם."

במרכז מאמרנו, יבוא המסר האחרון הזה לידי ביטוי במכתבי הקוראים. האורחים התאמצו לשוות למניפסט הזה נעימה סיפורית וידידותית לקהל הקוראים הקוראים הפוטנציאלי.

בניסוח שונה פונה המו"ל אל קהל המבוגרים: בחוברת השנייה של השבועון מופיע על פני עמוד שלם כמעט "הודעת המו"ל-ל"ז" מודפסת באותיות קטנות ואינה מנוקדת. העורכים, בנימה רצינית וכבדת-ראש מסבירים להורים ולמחנכים: "כי אומנם עוד לא הגיע העת שיהיה לנו חוג קוראים לעתון מיוחד להם בעברית, והרעיון הזה עודנו מוקדם מעט. ולעומת זאת רבים הם הנערים - וגם הנערות בעת האחרונה שכבר רכשו להם ידיעה מספקת בשפתנו, אבל יחסר להם חומר קריאה נעים ומועיל המתאים לרוחם. "האם היו מי שפקפקו בצורך בשבועון לילדים בעברית? האם יש כאן הד למבקרי התרבות המתחדשת?

העורכים מעידים על דלות ספרות הילדים בעברית ומבטיחים למלא את החסר, והרי הם מבשרים: " רבים מהסופרים בעלי הכישרון כבר שלחו לנו מפרי עטם בעד העיתון, ורבים מהם הביעו לנו את חפצם להשתתף בעבודתנו זאת. " עתון קבוע לילדים הוא מעשה חלוצי מתברר שהשעה כבר כשרה, שהרי סופרים ומשוררים עבריים שולחים מיצירותיהם לעתון.

ההיבט ההסתטי לא היה מרכזי בחיי היהודים בתפוצות, וגם לכך מתייחסים העורכים: " 'העולם הקטן' יהיה עולם מלא טל ילדות וחיים רעננים מלאים שירה ויופי - החסרים לדאבוננו לילדי ישראל - ופרוזודור יפה ומרווח להעולם הגדול, אשר יבואו בו בבואם באנשים. " השבועון החדש לא יהיה מסוגר להשפעות חיצוניות: אדרבה, עם היותו ציוני ולאומי מובהק, הוא גם יפתח לפני הקורא חלונות לעולם הגדול, שמעבר לעיירה היהודית.

המניפסט השלישי, בחוברת מס' 7, אף הוא פונה לקהל המבוגרים, מופיע הכותרת "עולם קטן", ובו הדגשים של כמה מן המסרים:

"* 'העולם הקטן' יהיה לבני הנעורים גם לבית-הספר היותר שלם והיותר טוב להשתלם בו בידיעת השפה העברית ורוחה, וכל חוברת וחוברת תהיה להם מעין חריסטומטיה (המונח הזה, לקוח מן השפה. שמשמעותו "מקראה", שלט בעולם ספרי הלימוד והאסופות העבריים מאז תקופת ההשכלה, עד שנמצא לו מונח בעברית) חדשה ומצוינה ללימוד שפת עבר (עברית), חריסטומטיה מלאה חליפות ועניין רב בחלקיה השונים המתאימים לרוחם והמלבבים אותם בתוכנם ובסגנונם."

ובסגנון ימינו: המבחר בשבועון יהיה מגוון, מושך ומותאם לרמתם של הקוראים הצעירים.

כל חלקי "העולם הקטן" יהיו ערוכים בשפה קלה וטבעית ובסגנון נאה ומלבב, חלק גדול ממנו יבוא מנוקד כולו, וגם בחלקו הלא מנוקד תהיינה בראש מעייניהם של חלק מן הסופרים שכתבו במיוחד לילדים, בניגוד לסגנון המקורי היפה, אך המסורבל והקשה מורשת אברהם מאפו. הם עמלו ליצוא סגנון חי וקליט גם בתקופה שרוב הקוראים לא חוו בסביבה דוברת עברית. הם גם שאפו להקל על הקוראים בסיוע מה שאנחנו קוראים היום 'ניקוד חלקי'. *("עולם קטן") יתאמץ גם לפתח בקרב קוראיו הצעירים את רגש היופי והטעם הטוב, בתיתו לקוראיו המון תמונות וציורים מן החיים והטבע, מדברי ימינו ועולם הילדים, בהם גם ציורי-בריחה מלאים היתול ועליצות החיים וכל הציורים עשויים בידי אומנים מומחים אגב האומנים ברובם המכריע אינם יהודים. זו הרחבה של מה שנאמר למעלה על כך שילדי ישראל חסרים בספריהם את הממד האומנותי והחזותי.

* כאמור אחד העורכים, בן-אביגדור, היה בעל הוצאת 'תושיה' שהוציאה אלפי

ספרי ילדים בהדפסות רבות. וגדולה ומרובה תהיה התועלת אשר יביא העתון הזה גם לגדולים הלומדים את שפתנו, אם בעצמם אם בעזרת המורה, שכבר הערוכים לגדולים (...) כל אלה ימצאו ב"העולם הקטן" קריאה קלה, מנוקדת כולה או לחצאין, מובנת בשפתה וסגנונה ונעימה ומלבבת בתוכנה. ומלבד זה הנה רבים מעינייני 'העולם הקטן' היו נעימים למקרא גם לגדולים היודעים את שפתה היטב, החלק הסיפורי - ברוח השירה והיופי השפוך עליו, והחלק המדעי - בתוכנו החשוב והידיעות המועילות שבו. "העיתון ישמש מכשיר ללימוד השפה העברית! העורכים פנו איפא אל כלל הקוראים בני גילים שונים, שרבים מהם היו צמאים לטקסטים קלים, ובוזה ראו ב"עולם קטן" אמצאי נוסף לתחיה התרבותית העברית בתפוצות ישראל. בכל שלושת הטקסטים ניכרת התלהבות מן המפגש העיתי עם הקוראים הצעירים, ורצון עז להעביר להם את המסרים של התרבות הכללית, אך במיוחד את האידיאולוגיה הציונית לקראת הגשמתה בארץ ישראל.

חליפות עכתבים בין קוראי "העולם הקטן"

זהו שמו של מדור המכתבים בעיתון. המערכת אף עודדה תגובות למכתבים, וכך נוצר קשר בין הכותבים השונים. שני נושאים שולטים במכתבים: לימוד השפה העברית ומקומה של ארץ ישראל הציונית בדברי הכותבים. אין לדעת מה היתה תגובת המערכת למכתבים שנפסלו לפרסום ומה היתה מידת ההתערבות בסגנונם של המכתבים. יש להניח שמורים והורים עברו על הטקסטים ו"שפצו" אותם. מה היה אחוז כותבי המכתבים מתוך כלל המנויים? מה היה אחוז קוראי השבועון בקרב האוכלוסייה היהודית הצעירה? אין ספק, שכל גיליון שהגיע לעיירה היהודית נקרא על ידי כמה וכמה ילדים. השבועון, כפי שעולה מן המבחר שלהלן, נקרא במשותף על ידי חוגים של ילדים או הובה לבתי הספר העבריים על ידי המורים. פה ושם יש עדויות להתארגנויות של ילדים שחתמו על השבועון במשותף, עובדה שאולי מוכחה שמחיר המנוי לא היה זול. מאחורי פרסום המכתבים הרבים עמדה גם תפיסה כלכלית של תעמולה למען השבועון. ודבר נוסף ולא פחות חשוב: הכותבים באים ממקומות שונים, וכך הם "פוגשים" זה את זה ומתאחדים סביב השבועון שלהם והאידיאולוגיה הציונית. זהו מבחר מייצג מתוך כלל המכתבים.

**ביקורו של בן יהודה*

"חפץ אני להודיע לקוראי 'העולם הקטן' כי לפני שבועות אחדים היה האיש הנכבד הזה בבית אבי(...) בן-יהודה דיבר עברית עם מורי, עם אבי ועמי. אבי ומורי דברו איתו על דבר ה"מילון" אשר הוא מחבר (...) הוא סיפר לנו כי הוא משכים כל יום בשעה השישית בבוקר ועוסק במלאכתו - מלאכת הסופרים.

אתמול קבלנו גלוי (גלויה!) ממנו והוא דורש גם בשלומי" (גיליון 11.12 1901) ילדה כותבת: "בקיץ העבר זכיתי לקרוא את המאמר 'עניים מרודים' בפני הסופר מר בן יהודה. הוא דיבר עמנו עברית, אבל אנוכי לא יכולתי להבין אותו היטב, יען כי הוא מדבר בהברה ספרדית הזרה לנו". גיליון כ"ח, 1901) הערות: הילד מספר כי בן-יהודה ביקר גם בבית הספר הריאלי שהוא לומד בו. בן-יהודה החליט שהחברה הספרדית ראוי שתאומץ על ידי דוברי העברית המחודשת, אבל הילדה מספרת שהיא לא הצליחה להבין את דבריו של האיש הנערץ. איזו אכזבה!

חוגי "עולם קטן"

כותב ילד בן 13 "בעירנו הקטנה ברדול נוסדה אגודת "צעירי ציון", אשר חברה היו שנים ושבעים נערים ונערות, וכל אחד מהם נותן פרוטה אחת לחודש. את הכסף שלחנו אל מערכת "עולם קטן" לשלוח לנו את "העולם הקטן", בו מצאנו סיפורים יפים מאוד ואגדות וסיפורים על דבר ילדים קטנים אשר בארץ ישראל" (גיליון כ"ח, 1901). ילדה כותבת: "מידי שבת בשבתו, אחר סעודת הצהרים, הנני מזמנת אלי את רעותי, ואני קוראה לפניהן את אחד הסיפורים מ"עולם קטן" ומספרת להן על דבר הנפלאות אשר קראתי בעזרת מורי ב-(מדור) "בארצות רחוקות" (גיליון י"ט 1901) וילד אחר כותב בהתרגשות: "אני אומר תודה למורי הטוב, אשר יעצני לקרוא בהעיתון החדש ולהורי הטובים אשר נתנו לי כסף לחתום עליו" (גיליון י"ח 1901) וילד אחר כותב מפלך חרסון: "אך יש מורים לא טובים, האומרים כי אל לתלמיד עברי לקרוא עיתונים, רק עליו ללמוד חומש, נביאים וגמרא. (...) אבי ציוני, בביתו מתאספים ציונים רבים; ולכן גם אנחנו יסדנו אגודה בשם 'ילדי ציון', ואספנו רובל אחד ומבקשים את פניך, עורך טוב, לשלוח הכסף לחברינו הלומדים בבית הספר ביפו (גיליון 1901) ילד בן 13 כותב: "אנחנו שנים עשר תלמידים בחדר, נעשינו לאגודה אחת ורכשנו לנו את 'העולם הקטן' האהוב והחביב לנו על משך של חצי שנה (גיליון י"ג 1901).

הערות: בהעדר תנועות נוער ציוניות הילדים הולכים בעקבות אבותיהם ומתארגנים בשמות כמו 'צעירי ציון' או 'ילדי ציון'. להתארגנויות יש גם היבט כלכלי: חתימה במשותף על העיתון! באחד המכתבים יש גם הד ברור למאבקים האידיאולוגיים ברחוב היהודי בין ציונים לאנטי-ציונים.

תחיית השפה העברית וההתיישבות בארץ ישראל

ביאליק היה, כידוע, המשורר המשפיע ביותר ברחוב היהודי בתקופת התחייה. שירו "אל-הציפור", שפורסם בשנת תרנ"א (1891), היה כמעט להמנון התנועה הציונית במזרח אירופה. רוח השיר שורה על כמה וכמה מן המכתבים, והנה בית אחד מתוכו:

ואחי העובדים, הזורעים בדמעה -

הקצרו ברנה העומר? -

מי יתן לי אבר ועפתי אל ארץ

בה ינץ השקד, התומר!

המקום הטבעי לתחיית הלשון העברית הוא ארץ ישראל! כותב ילד: "לחבריי הקטנים בארץ ישראל: גם זאת סיפרה לי אמי, כי כל הילדים מדברים שם בלשון הקודש, זה צריך להיות יפה מאוד: לצחוק ולדבר בלשון הקודש." והוא מוסיף: "אין עננים שחורים בשמים ואין שלג ובוץ על הארץ. השמים טהורים תמיד והם גבוהים מאוד ולהם צבע... שכחתי את שמו" (גיליון א', 1901). שני אחים מספרים על ביקורם בא"י: "שם ראינו ילדים טובים היודעים לדבר עברית, אשר אבותיהם עבדו את האדמה במושבות, ועתה אין להם עבודה ואין להם אוכל לבני ביתם, והילדים הטובים מבקשים לחם ואין" (גיליון ל"ב 1902). הם מציעים לערוך מגבית לטובת ילדי א"י, ואכן ההיענות, לפי המכתבים הבאים, היא רבה. "אני בן אחת עשרה שנה" כותב ילד אחר "אוהב אני מאוד את ארץ ישראל, כי היא ארצנו, ומה חפץ אני להיות איש גדול ולנסוע לארץ הנחמדה הזאת. מקנא אני מאוד במשה ויהואש גורדון אשר היו בארצנו היקרה" (גיליון כ"ה-כ"ו, 1901). ילד אחד, היושב בפרנקפורט, משתומם: "בין כל המכתבים הרבים היה רק מכתב אחד מנער היושב בארץ ישראל, והדבר הזה ייפלא בעיניי מאוד, הן אומרים אמרר כי הנערים בא"י יודעים היטב עברית, עד כי גם דבר ידברו בשפתנו הקדושה ומדוע אינם כותבים לנו מאומה? ואנחנו, בני חו"ל, מה צמאים הננו לדבריהם! מה מאוד נחפוץ לדעת את דרכי חייהם ואת המוצאות אותם. חפצים אנו לדעת: הקוראים גם שמה אחריהם 'יהודי'? מה משחקיהם שם?" (גיליון ל', 1902). הילד שביקר בארץ מגיב: "אנחנו צריכים ללמוד את שפתנו ולדבר בה היטב, אז כאשר נגדל ונהיה לעברים טובים היודעים את שפתנו ולדבר בה היטב, אז נדע כבר מה לעשות להושיע את עמנו. (...) אז נשוב בוודאי לארצנו הקדושה, והיינו בה לעם כבראשונה, כי אז נהיה בגודלנו עברים אמיתיים, ונוכל לעשות גדולות לעמנו ולארצנו" (גיליון ל"ב, 1902).

הערות: הילדים רואים את לימוד השפה והספרות העברית כהכנה לעלייה לארץ ישראל. מספר המושבות בארץ היה אז מועט ביותר, אך הכותבים הצעירים רואים את ילדי המושבות כחלוצים העוברים לפני המחנה, ממש כמו היהודים שתמרו להחזקת הלומדים בארבע הערים הקדושות! זאת ועוד: א"י היא יפה ושונה מאוד ממקומות מגוריהם בעיירה היהודית, ואקלימה ושמה הטהורים, והיא מצפה לשיבת בניה...

התייחסות ליצירות ב"עולם קטן"

נער אחד בן אחת עשרה כותב: "בקיץ העבר ישבתי במעון הקיץ ביער, ומאוד מאוד התגעגתי מזה. ומה גדולה היתה שמחתי בשבתי תחת אחד העצים, ובקוראי שם את "העולם הקטן" מאוד מאוד מצאו חן בעיני הסיפורים: 'אהבת אם', 'חיה היפה', והשיר 'אגדת סתיו' והסיפור 'בלק הקטן' (גליון כ"ט 1901) ומשהו מגליציה מביע את תודתו: "עתה אני קורא גם את עתוננו "עולם קטן" ומתענג מאוד על שיריו וסיפוריו היפים. הבה נודה להסופרים הנכבדים, אשר לא ישכחו גם את עולמנו הקטן" גליון כ"ה-כ"ו, 1901). נערה אחת מספרת: "כי היום יושבת אני ותופרת, ובערב אקרא ספרים עבריים. אבל עד הנה לא היו לי ספרים קלים, למקרא, כי בעירנו אין 'בית מקרא' (ספרייה). לכן גדלה שמחתי בראותי את 'העולם הקטן'!" (מס' כ"ג). וכך מספר ילד אחר: "עתה אני קורא את 'העולם הקטן' והשיר 'אגדות' מצא חן בעיני מאוד, ואני סיפרתי את השיר למורי לעברית במילים אחרות. והמורה מדבר עמי בעת השיעור בשפת עבר (עברית)" (גליון ט', 1901).

הערות: השבועון "עולם קטן" היה אוצר ללומדי עברית שמצאו לפניהם יצירות מרתקות בשפה העברית, ולא יצירות מלאכותיות שנכתבו לשם תרגול בדקדוק. היצירות בשבועון גם שימשו חומר הוראה מעניין למורים. מבחינת התפתחותה של ספרות הילדים העברית בתפוצות יש ל"עולם קטן" מקום נכבד.

יצחק שדה ו"עולם קטן"

יצחק שדה (1890-1952) היה מפקד פלוגה בצבא האדום בראשיתו. לאחר שעלה ארצה היה ממייסדי הפלמ"ח ומפקדו הראשון (1941-1945) וממציאי מלחמת העצמאות. שדה, אשר בטרם עלתו ארצה היה שם משפחתו לנדברג, היה מקוראיו של "עולם קטן" בהיותו בן 11. במכתבו הוא מגיב על דברי משה גורדון בן התשע מוורשה, שכתב כך (בגליון י', 1901): "אמי אומרת לי כי כאשר ידעו כל ילדי עמנו את כתבי הקודש וידברו כולם עברית, אז יבוא המשיח וייקח לא רק אותך, כי גם אותי וגם כל ילדי עמנו לארץ ישראל, ולא נהיה עוד בגלות בארצות נכריות". וכך מגיב יצחק לנדברג (שדה) על מכתבו זה של משה גורדון (המכתב מובא כאן במלואו): "כתבת, רעי הקטן, במכתבך כי המשיח יבוא כאשר ידברו כל נערי ישראל עברית. אבל שגית מעט. הנביאים אומרים כי המשיח יבוא אז, כאשר יעשו כל האנשים שלום ביניהם ויחדלו מהילחם ומשפך דם, כי כל השופך דם הוא רוצח, ואיש צדיק כמשיח לא יבוא בדור של רוצחים כי אם בדור של צדיקים. ואם תשאל: 'אולי לא תבוא עת כזאת?' - אענך, כי האנשים הולכים

וטובים משנה לשנה ומדור לדור. האנשים לפני אלפי שנים היו שופכי-דם, ועתה הם טובים מאז. אם יבוא המשיח בעוד שנים רבות או מעטות - לא ידעתי. אולי יבוא גם בשנה הזאת, אם יחכמו האנשים ויחדלו לשפוך דם והיו לצדיקים. אולם לדבר עברית טוב מאוד, וגם אני מדבר עברית, כי על כן עברים הננו" (גיליון ל"ה, 1902).

הערות: הגישה של הילד יצחק היא אופטימית מאוד הוא "רואה" שהאנשים הולכים וטובים. המבוגרים, ובעקבותיהם הילדים, לא חזו, כמובן, את השואה של סוף שנות השלושים והארבעים! תגובתו של הנער יצחק היא בעצם פנייה לבני האדם (ולאו דווקא, יהודים) להפסיק את המלחמות ביניהם. האירוניה של הגורל היא ששדה היה איש צבא מצטיין במלחמה למען הקמתה של מדינת ישראל, אבל אחרי שהשתחרר מצה"ל היה פעיל בחוגי השמאל שוחרי השלום עם הערבים. בניגוד לדברי אמו של משה גורדון, גישתו הייתה ערכית ואידיאלוגית ולא רליגיוזית-מיסטית. אבל הוא אינו שוכח להזכיר בסוף מכתבו, ברוח המבחר שהובא לעיל, שגם הוא יודע עברית "כי על כן עברים הננו".

ביבליוגרפיה

- * "עולם קטן" בעריכת ש"ל גורדון ובן-אביגדור, שיצא בוורשה ובווינה בשנים 1902-1901.
- * אוריאל אופק, "ספרות הילדים העברית, 1900-1948", ת"א, 1988, כרך א', עמ' 177-181.
- * לקסיקון אופק לספרות ילדים, ת"א, 1985, הערכים בן-אביגדור ש"ל גורדון.
- * ראובן סיוון (עורך), אליעזר בן-יהודה, "החלום ושברו", מתוך ההקדמה, ירושלים, 1978, עמ' 7.
- * מנחם רגב, "מגמות ותפניות בעיתוני ילדים עבריים בראי היצירות ששלחו ילדים לעיתונגיהם", בספרו "ספרות ילדים - השתקפויות", ת"א, 1992, עמ' 27-41.

זהו סיפור שנוצר במשותף על ידי אם וילדתה תוך משחק משותף בהפרחת בועות סבון על המרפסת. הן רואות בכל בועה מראה אחר, על פי הדמיון. בועת סבון אחת שלא התפוצצה יוצאת למסע על גב הרוח ורואה תמונות שונות שנועה מדמיינת ומספרת: תינוק בוכה, כלב דלמטי, סבתא בודדה המצפה לנכדתה, משפחה אוכלת וילד על שפת ים. בין האם לבת יש יחסים רגישים, נעימים ומלאי הבנה. דמיונה היוצר של נועה מפתח את דמיון הקוראים. הבועה המרוחפת ורואה הכול מלמעלה מסמלת את רצון הילד לעוף ולראות את העולם.

בועה על גב הרוח,
כתבה יהודית קציר, ציורים
טלי מנשס, הוצאת
ספרית-פועלים, 2003,
לא ממוספר, מנוקד.
לגיל הרך.

הספר עוסק בזיכרונות השואה. רוברט פרלס ואמו מרגרט גורשו מאוסטריה ונותקו מהאב. המספר מתאר את גלגוליהם במחנות שונים בצרפת, בריחה ומגורים במרסי, ושוב תפיסה ורדיפות עקב הלשנות, מחנה דרנסי הידוע לשמצה, מקום מקלט אצל צרפתים טובים, וחוזר חלילה, עד תפיסתם ושליחתם ברכבת לאושוויץ. האם מתמלאה תעוזה, ויחד עם אישה נוספת נזרק רוברט מבעד לאשנב החלון. מכאן מתחילים גלגוליו בלי אמו בין בתי איכרים גויים, עד שלבסוף הוא מוברח לשווייץ, וגדל במשפחה אומנת בציריך שבה הוא רואה את האב ואת האם כהוריו. המחבר מעלה את בעיית השלכתו מבעד לאשנב הקרון תוך אי הבנת המעשה של אמו ואי ידיעת גורלה. כמו כן מתוארים הקשיים הרבים של המעבר לשווייץ "הנייטראלית" שסגרה את גבולותיה בפני פליטים. הספר נקרא בעניין רב, והסיפור מתאים לבני נוער. ל"ח

מבעד לאשנב הקרון,
כתב רוברט אברהם פרלס,
ציור העטיפה פאול קור,
הוצאת יד ושם, תשס"ג,
124 עמ'.
לכיתות ז-ח.

מקרא: ל"ח - ד"ר לאה חובב, ש"י - שלומית ינאי, י"י - יעל ישועה, ע"ק - עדה קרן.

למה רק כבשים?
צירים נעמה פלג-סגל,
הוצאת כנרת דביר, 2004,
לא ממוספר, מנוקד.
לגן חובה ולכיתה א.

זהו סיפור של לפני השינה. טל לא הצליח להירדם, ואמו הציעה לו לספור כבשים. טל מתחיל לספור כבשים מסוגים שונים, ואז מופיע צב ושואל: "למה רק כבשים?" טל סופר גם צבים, ומגיעה ג'ירפה. טל סופר גם ג'ירפות. מגיע פיל, אחריו קרפדות, קופים ותוכיים שמחקים את פעיות הכבשים, את קריאת הפילים את קרקור הקרפדות, את צווחות הקופים ואפילו את הספירה של טל, וכך מתעייף ונרדם. הכבשה הראשונה משלחת את כולם לישון, וכאשר הקרפדה איננה מצליחה לישון מציעה לה הכבשה: "אז תספרי ילדים".

זהו סיפור חביב והומוריסטי. האיורים ממחישים את בעלי החיים ואת הספירה. ל"ח

הספר מספר על יחסים אמביוולנטיים בין איקה בת ה-11 ובין אביה, מובטל המתקבל כשרת בבית ספרה. גם אל אחותה החיילת יחסה הוא דו-ערכי, של אהבה וקנאה. לכך נוספים היחסים התחרותיים בין בני הנוער מ"הדר הכרמל" ובין אלו מהכרמל, העשירים והמיוחסים. איקה, הגרה ב"הדר", מתביישת במקום מגוריה ובאביה הנאלץ לעבוד כשרת, והיא מסתירה את זהותו: "זה לא אבא שלי". המפנה בעלילה חל כשאביה לוקה בהתקף לב קשה ואיקה חשה שהיא עלולה לאבדו. זה קורה ביום רצח רבין, ומעמיד זה כנגד זה אסון לאומי לעומת אסון פרטי. איקה מתבגרת ומשתנה, ואינה מתביישת עוד באביה האהוב, וחלומה לגור בכרמל מתגשם. הספר נקרא בעניין רב וממחיש את רגישותה של המחברת למצבים נפשיים מגוונים. ל"ח

זה אבא שלי,
כתבה רבקה גלשטיין,
צירים גליה לרד,
הוצאת דני ספרים,
2003, 95 עמ',
לא מנוקד.
לכיתות ו-ח.

זהו סיפור על משחק בין שני פילונים הגרים בשכנות, משחק שבו החברות ביניהם מתהדקת עד בלי הפרד, כיוון שהחדקים שלהם מתחברים. זוהי סיטואציה קומית לפילונים מואנשים ששמותיהם משונים: האחד - "פעם היה", והשני - "פעם לא", שמות שמבלבלים ילדים קטנים. הם מתארחים זה בביתו של זה, החדקים שלהם

פעם היה ופעם לא,
כתבה נורית זרחי,
צירים דוד פלונסקי,
הוצאת ידיעות אחרונות/
ספרי חמד,
2004, 35 עמ', מנוקד.
לגן ולכיתה א.

מתחברים, והאמהות מתקשות להפריד ביניהם. נורית זרחי רצתה לציין בכך את קשרי החברות ההדוקים הנוצרים בין ילדים ואת הקושי שלהם להפסיק לשחק זה עם זה.

הילדים המאזינים לסיפור יזדהו עם משחקה של הפילונים המואנשים, שאמנם רבים קצת אך גם עושים פאזל ובונים תיאטרון מקופסת נעליים. ל"ח

הספר מספר על פטירת סבא ועל השפעת המאורע על הנכד, שחר. זהו סיפור בגוף ראשון שניתן בו ביטוי עז לאהבת הנכד לסבו. בחלקו הראשון מתוארים היחסים החמים לפני שסבא חלה: משחקים משותפים, שפה וכינויים מיוחדים. כאשר הסב חולה בסרטן שחר מנסה להדביר את המחלה באהבתו, אך נכשל.

חלקו השני של הספר מתאר את הפטירה ואת הגעגועים העזים לסב, את ההרהורים היכן הוא נמצא ומה הוא רואה מלמעלה כשהוא שומר על שחר. שחר מדמיין וחולם שסבא חוזר, אך ככל שהוא מתקרב אליו הסבא מתרחק ממנו. הילד הדובר חש שסבא נמצא אתו בלב ותמונתו מחיה אותו.

הספר כתוב בטורים קצרים עם הריזה אקראית. ל"ח

הספר מספר על אהבת ילד לבעלי־חיים ועל כמיהתו לחיית מחמד. במיוחד הילד רוצה גור כלבים "שאותו יאהב". הוא חוזר על בקשתו זו באוזני הוריו פעמים רבות. מציעים לו בעלי־חיים שונים ואת צאצאיהם, וכך הקורא לומד שמות של גורים של בעלי־חיים שונים. הילד שולל את כל ההצעות. לבסוף הוא מוותר על חגיגת יום ההולדת, והוריו מביאים לו גור כלבים. מתוארת אהבתו העזה לגור, האוכל מידי וישן אתו. לבסוף גם הוריו אוהבים את הגור ונקשרים אליו.

הציורים של המחברת-המאיירת יפים מאוד, ומשרים רוח של אהבה הדדית בין הכלב לגור. ל"ח

סבא אוקי,

כתבה רבקה צחר
אוסטריונג,
צורים ארי דון,
הוצאת גוונים, 2003,
30 עמ', מנוקד.
לגן ולכיתה א'.

כל כך רציתי גור,

כתבה וציירה עידית פאנק,
הוצאת ידיעות אחרונות/
ספרי תמד, 2004, 35 עמ',
מנוקד.
לגן חוכה ולכיתה א'.

בן או בת,

כתבה נידה קרו,
ציורים אבנר כץ,
הוצאת קוראים, 2004,
לא ממוספר, מנוקד.
לגן חובה ולכיתות א-ב.

שם הספר מעיד על תוכנו: הטשטוש הקיים כיום בשמות, כשאותם שמות ניתנים לבנים ולבנות. אמנם אין זו תופעה חדשה, שכן השם יונה או שמחה היה תמיד משותף לבנים ולבנות. אולם כיום יש הגזמה, ושמות רבים משותפים; למשל: עמית, יובל, דניאל, עופר, עומר, שחר, תומר ועוד הרבה. שולמית, המספרת את הסיפור בגוף ראשון, מתוסכלת: שמה הוא שם מובהק של בת ואינו חידה כשאר השמות שצריך להבהיר לגביהם למי הכוונה - לבן או לבת. היא מתארת את הבלבול בגן בימי הולדת ולבסוף מוצאת מוצא כדי להיות מיוחדת ככל האחרים: אם יקראו לה שולי בשם החיבה ישאלו "שולי בן או שולי בת" והבלבול יחוגג.

הסיפור מעלה בעיה עכשווית בדרך הומוריסטית ומעניינת. ל"ח

מאתורי וילון האפרסקים,

כתבה שלומית כהן-אסיף,
ציורים גיל-לי אלון קוריאלי,
הוצאת הקיבוץ המאוחד,
2004, 40 עמ', מנוקד.
לכיתות א-ד' וגם למבוגרים.

בספר שלושים ושלושה שירים, מהם הומוריסטיים ומהם עם פואנטה נוגה שגם הקורא המבוגר יזדהה עמם. תוכן אחדים מהשירים: הילד הקטן מדמיון דינוזאורוס גדול שצריך להזיז את הקיר כדי לשכנו; הסתרת המפתח הקטן ונעילתו" במפתח גדול, אך "שכחנו היכן המחבוא/של המפתח הקטן"; שמחת הילד המצליח לדוג דג, גם אם הדג נמלט ("דגלי"); הילד המתוסכל - "אף פעם/לא הייתי הילד המנצח,/תמיד הייתי הילד שבורח"; הילד השוכב במיטתו וחושב על "אבא אחר" שגר בחדר של אבא שלו. בשיר "כשאהיה קוסם" יש רמז לילד חריג: "אקסום.. שיגיד אימא, אבא/שידבר", שיר עם סוף פתוח שכל אחד יכול לפרשו לפי ראות עיניו. זוהי שירה לירית בשפה פשוטה, מועט מחזיק את המרובה: "בשביל השיר/צריך קצת לחם/וקצת מים/והרבה הרבה שמים." אין ספק ששירים רבים מהספר ראויים להילמד בבית הספר וכדאי להעמיק בהם.

הספר זכה בפרס פניה ברגשטיין. ל"ח

ג'ק במסע מרתק
כתב גל גלעד,
עוורים דובי קייק,
הוצאת כתר, 2003,
162 עמ', מנוקד.
לכיתות ה-ו.

זהו ספר על הרפתקאותיו של התוכי שנולד בג'ונגל בדרום אמריקה ונלכד בידי אנשים רעים, סנדובאל המנוול וחורחה הדוחה, ונמכר עם תוכים נוספים לארץ רחוקה. עוברים עליו ימים קשים וסבל רב. הוא מנסה להימלט, אך נתפס שוב ושוב, עד שבני נוער אוהבי חיות מעלים אותו על מטוס חזרה לארץ מולדתו. השיבה מלווה במתח רב, כי האנשים הרעים מנסים ללכוד תוכים נוספים וביניהם את אמו של ג'ק. ברגע האחרון ג'ק מגיע ומצליח לשחררה ולהניס את הלוכדים. באמצעות בעלי-חיים מואנשים המחבר מביא את המאבק בין הרע לטוב בהרפתקה שכולה מתח. חבל ששמות התואר של הדמויות אינם מתאימים.

זהו סיפור שואה אוטוביוגרפי על אם ובתה שרה בת העשר המבקררות בפולין עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. הניסיונות להניא את האם מלנסוע בזמן כזה לא הואילו, ושרה שמחה על המעיל החדש שקיבלה לקראת הנסיעה. ההפצצה החלה עם בואן לעיירה פיטרקוב, ובעת מנוסת המשפחה הופרדה שרה מאמה ונותרה בין זרים. בזכות תושייתה היוצאת דופן היא מצאה את בני משפחתה והתאחדה עמם. השהייה בגטו, הסכנות מסביב, התמוטטותה הזמנית של האם ויחסי המשפחה מצטרפים אל תיאורי הגעגועים של שרה אל אביה שבתל-אביב. הודות לדרכון הבריטי השיגה לבסוף האם את רשות היציאה מפולין, לאחר תלאות וציפייה קשה בבית הממשל הגרמני. הילדה רואה בכל הרפתקאותיה את השגחת האל ומודה לו. הסיפור של חוויות הנסיעה ברכבת ובאנייה בחזרה לארץ ישראל מרתק. תיאורי השואה עצמם הם שוליים.

שלושה מעילים
כתבה שרה בלאושטיין,
עור העטיפה שרה
בלאושטיין,
הוצאת יד ושם, תשס"ד,
107 עמ', לא מנוקד.
לכיתות ו-ח.

מסתורי כוכב

צלמוות,

כתבה ענת קופמן,
ציור העטיפה גלעד סליקטר,
הוצאת ידיעות אחרונות/
ספרי חמד, 2003, 408 עמ'
לכיתות ה-ו.

זהו סיפור "מדע" בדיוני על טיסה למרחבי הגלקסיה כדי לפתור בעיות בכדור הארץ. אמו של רועי, ועוד רבים כמותה, מאבדים יום אחד את זיכרונותיהם. הרופאים אינם מבינים את פשר המחלה. רועי וחברתו עדי מתקשרים עם מלכיאור וטסים לכוכב שבו הם מקבלים משימות והדרכה כיצד להילחם בכוחות הרשע. מתברר שבכוכב צלמוות קיימת ספרייה של זיכרונות שנשאבו מבני-אדם ומיצורים שעל הכוכבים. עדי, רועי ומלכיאור עוברים הרפתקאות רבות, נתקלים בדמויות דעות, נחטפים בידי כנופיית שודדי אוויר, מואשמים בעיסוק בכשפים, נאבקים במלכה עריצה, מפענחים תעלומות רצח, ולבסוף נשלחים לכוכב צלמוות ימים ספורים לפני שפוגע בו אסטרואיד ענק. שם הם נתקלים בתמונות זוועה, ונאבקים בכוחות האופל מתוך תושייה רבה ומתח רב.

מי שאוהב הרפתקאות דמיוניות ייחנה מהספר, שהוא המשכו של ספרה הראשון של ענת קופמן, "תעלומת קרני השמש".

רוני ואורן אחיה בן ה-9 הם ילדים מבית הרוס, והם מועברים ל"בית חם", מעון לילדים שאין להם לאן ללכת, אחרי שהאב רצח את האם. בספר מתוארים געגועיה של רוני אל אמה וכעסה על אביה. היא מדמינת את האב בתור פיה בוילון הנע ברוח, והאם מדריכה אותה במעשיה. במעון מצויים ילדים שיש להם בעיות דומות. ההתאקלמות שלהם איטית, אך הם נעזרים באם-הבית נירה, דמות חמה וסימפטית. לרוני יש "פוני" המכסה את עיניה ומסתיר את מה שאינה רוצה לראות. הספר כתוב באריכות ובחריזות המפחיתות את המתח בעלילה. ל"ח

וילון נע ברוח (רוני פוני),

כתבה סמדר שיר, ציור
העטיפה כריסטינה קדמון,
הוצאת ידיעות אחרונות/
ספרי חמד, 2004,
260 עמ', לא מנוקד.
לכיתות ו-ו.

גלית מחליטה להחליט,

כתבו יחזקאל רחמים ורקפת
רחמים, ציורים אנגריד וימן,
הוצאת ידיעות אחרונות/
סדרת דובונים, 2004,
29 עמ', מנוקד.
לגנים ולכיתות א'.

הסיפור מעלה בעיה הקיימת אצל אנשים רבים, ובייחוד אצל ילדים: הקושי להחליט. לגלית הקטנה יש כל בוקר בעיה: מה ללבוש, מה לאכול ובמה לשחק בחצר עם חברים? ומרוב פקפוקים ומחשבות היא מפסידה ומאחרת... מה לעשות? הילדים מעלים בחן רב הצעות לגלית: הילדים יעזרו לה על ידי בחירה בין האפשרויות השונות, "אבל הזדרזו, גלית ממהרת!". וכך, בשכבה במיטה בערב, אחרי יום שבו עזרו לה לקבל החלטות, גלית מודה לילדים ומסכמת: "לפעמים להחליט זו לא משימה קלה, אבל זה כדאי - וגם אני יכולה".
זהו סיפור חשוב, על בעיה נפוצה, והוא מלווה בציורים צבעוניים המשתלבים יפה בסיפור.

עיניים מבוהלות של ילדה, עם דובי ביד, המסתכלות אל החושך שבחוץ - זהו הציור המעטר את ספרה של נאוה מקמל-עתיר, שגם שמו קצת מפחיד: "יצור באמצע הלילה". אך זוהי רק ההתחלה... אחר כך הסופרת מספרת לנו סיפור ידוע: אפק רוצה לקבל כלב, וההורים מתנגדים. והנה, בלילה חשוך אחד מתגנב לו כדור צמר קטן דרך החלון ומתגלה ככלבלב קטן ופצוע. ומה עושה אפק בגור המתוק? כמה רעיונות יצירתיים, בעזרת חברים וגננת מיוחדת, מביאים לסיפור קצת מפחיד בתחילתו, סוף טוב ומחמם לב.

יצור באמצע הלילה,

כתבה נאוה מקמל עתיר,
ציורים נורית צרפתי,
הוצאת קוראים,
לא ממוספר, מנוקד.
לגן ולכיתה א'.

עתליה רוצה מאוד אחות קטנה. לכל החברים בכיתה יש אחים ואחיות קטנים, ורק היא בת יחידה. עתליה מגייסת את סבא וסבתא כדי לשכנע את הוריה לדאוג לתינוקות חדשה, ובאמת משאלתה מתגשמת: לעתליה יש אחות קטנה. אך מאותו רגע הגלגל מתהפך, ופתאום... אימא ואבא עסוקים, אין פנאי לשיעורי נגינה ולטיולים וכו'...
הבעיות הרגילות המתגלות בכל משפחה.
זהו סיפור על החיים מנקודת ראותה של ילדה בת שבע. איורים יפים מלווים סיפור זה שהוא קצת ארוך ומייגע לקוראים או לשומעים צעירים.

קטינטסינטנה,

כתב טל אלעזר,
ציורים ליאורה גרוסמן,
הוצאת ספרית-פועלים,
2004, 51 עמ', מנוקד.
לכיתות א-ב'.

בוקר טוב,

כתב עי הלל,
צירים מיכל אפרת,
הוצאת הקיבוץ המאוחד,
2004, עמ' מנוקד.
לגנים ולכיתות א-ב.

זוהי מהדורה חדשה של שיריו האהובים והידועים של המשורר ע' הלל. השירים מצטיינים בקלילות וברענונות, ובהם משחקי לשון רבים. השורות קצרות וקליטות ומלאות הומור. אין ספק כי ההוצאה החדשה תתחבב על הקוראים הצעירים ותזכיר נשכחות להוריהם. המהדורה החדשה מאוירת על ידי מיכל אפרת שאיירה את הספר המקורי לפני עשרות שנים.

עמוס חולם על חירות,

כתבה נוגה מרון, הוצאת
ידיעות אחרונות/ספרי חמד,
2004, עמ' 224.
לכיתות ז-ט.

ספרה הרביעי של נגה מרון הוא המשך קורותיהם של בני אותה משפחה. לימור עקבה אחרי סיפור אהבתה של סבתה, חירות, לחברה עמוס בספר הקודם, "הכול על חירות" ואילו בספר זה היא פוגשת את נכדו, יובל, המשתף אותה בקריאה ביומנו של סבו עמוס. הסיפור נע בין בעיותיהם של הצעירים של ימינו לבין המסופר ביומנים של אז. החיים היום-יומיים כל כך אחרים, אך האהבות, הגעגועים, האכזבות והפרדות לא השתנו.

זהו סיפור עכשווי ומרתק לבני הנעורים.

רוי עבר עם משפחתו לפלורידה. אביו - עובד ממשלת נאלץ לעבור מדי פעם לפעם למקום אחר, ואתו המשפחה. רוי מכיר היטב את החוויה הקשה של להיות "חדש". באוטובוס שהוא נוסע בו לחטיבת הביניים החדשה נטפל אליו אחד הבריונים הקשים של בית הספר. אף אחד אינו מעז לעזור לו. ילד הרץ יחף על המדרכה מושך את עיניו של רוי. הוא בטוח שמהו מסתתר מאחורי הריצה המשונה הזו.

מכאן מתחיל סיפור המתח: רוי מצליח להתקרב לנער המוזר, הרוצה לשמור על הינשופים המיוחדים שסכנת הכחדה מאיימת עליהם בגלל בניית בית מאפה במקום חיותם. רוי מנסה לשוחח עם הנער המציק לו, וכשזה לא הולך הוא מנסה להעמיד אותו במקומו, ולאט לאט הוא מוצא את מקומו החדש.

זהו ספר מתח, מושך ומעניין, המעלה דילמות רבות. י"י

קריאת הינשופי,

כתב קארל היאסן,
מאנגלית לילית ברקת,
הוצאת אמציה, 2004,
עמ' 256, לא מנוקד.
לחטיבת הביניים.

ויקוד של נסיך,
כתב: הארם דה יונגה,
תרגום: מרים מאיר,
ידיעות אחרונות/ספרי
חמד, 2004, 116 עמ'.
לכיתה ו-ז.

בתקופת המלחמה, כשאביו של רוחר עסוק בהצלת אנשים ממות, בסתר, פוגש רוחר, גיבור הספר נער מוזר בשם יסה שמקסים אותו בעצמאותו - הוא גר לבד במרתף, ללא הורים, מצטיין בדמיונו העשיר ובאווירת ההרפתקאות האופפת אותו. הוא גר במזרח השחור, אותו מקום מפחיד ממנו נלקחים אנשים ונעלמים, יסה טוען כי הוריו נסעו לאי מקסים בשם מרקאס שם מהלכות ציפורי הדוד ויש שם ממתקים מהר הגעש, ובכלל זה מין גן עדן (האמנם?)

יסה מתכנן להלחם בחיילים, מה שמפחיד מאד את רוחר. השניים מבלים הרבה יחד, מצליחים לתקן את החצוצרה של אביו של יסה, רוחר אפילו לומד לקלל, בטבעיות כמו חברו ולומר בלואל-צי! קללה צוענית עתיקה... ש.ג.

המכוערת היא נערה גבוהה מאד, ספורטאית מצטיינת ותלמידה טובה היא אינה יפה, ללא שמץ גנדרנות וקוקטיות האופיניות לבנות גילה. ודוקא היא היחידה שמעידה לטובת בן כיתתה שפליטת פה מבודחת שלו מתפרשת כהצהרת כוונות אלימה ורצחנית ומביאה את המשטרה.

זהו סיפור על לחץ סביבתי ודעות קדומות. נער המואשם בטעות, ואחרי שהתבררה הטעות מגלה שהוא כמעט מוחרם...

ואז נוצר בהדרגה קשר בין אותה "מכוערת" ובין מי שמכונה פה גדול נער שמדבר יותר מדי מתוך ניסיון להתחבב ולהיות פופולרי. בצורה אמינה ומשכנעת נולד לנגד עינינו סיפור אהבה. ש.ג.

דבר מוזר קרה לגילי, אשה נשואה ואם לשניים בשנות השלושים שחיה בתל-אביב. היא חוזרת פתאום להיות ילדה בת 11 בשנת 1996 בירושלים. "בחזרה לעבר" עם הזכרון והידע של מה שקרה לה בהמשך... היא חוזרת לישראל שלפני מלחמת ששת הימים (מה שמסייע להשלים בבחינה בגאורפיה) ולמשפחתה לפני מות סבא.

תעשה עומד על הראש,
כתב: יעל ענבר,
יורים: אלכסנדר לויטס,
ספרית-פועלים/סדרת
נעורים, 2004, 220 עמ',
מוקד.

האם תצליח לשנות את האירועים, למנוע את מותו של סבא האהוב? האם היא מתייחסת אחרת לנוער מהכיתה שיהפוך בעתיד להיות בעלה?
סיפור אהבה על אהבה ופרידה, על השלמה עם הבלתי נמנע. על כמה קשה ומביך כשניתנת הזדמנות שניה, כביכול.
הספר איננו קריא וספק אם יעניין את בני הנעורים. ש"י

זולי הקטנה מלאת דמיונות: איך אפשר להזיז הרז? איך לעוף כמו ציפור? איך להיות קוסמת? ועוד ועוד. הסיפור מוביל לאפשרויות שונות של משחקי דמיון עם ילדים צעירים, בגן ובבית. הציורים גדולים וממלאים בצבעים ובצורות את הדפים ואת דמותה של זולי, בעלת השערות הצהובות המקורזלות ודמיונותיה הרבים. ע.ק.

מסע בדמיון,
כתבה: ענת אומנסקי,
ציורים: יבגני לוגוטיץ, ליתם,
2004, לא ממוספר, מנוקד.
לגן וכיתות א-ב.

סדרת מנהרת-הזמן מפגישה את הקוראים הצעירים עם מאורעות חשובים בתולדות העם והארץ. המחברת מעבירה את קוראיה הצעירים, ילדי האינטרנט, הטלפון הנייד והמיקרוגל - דרך מנהרת הזמן הדמיונית אל הגיבורים הרחוקים מאד כמו מבצע חומה ומגדל, גבורת תל-חי, המוגלים מקבוצת ניל"י והרבה אחרים וטובים.
גלילה רוז-פדר-עמית כותבת באופן מרתק וקריא על מאורעות רחוקים בלשון עכשווית המקרבת את הקוראים הצעירים אל התקופה היא.
הספרים האחרונים שיצאו בסדרה זו הם: המהנדס שהאיר את הארץ (רוטנברג), חיל ומשורר (יאיר), משפט דרייפוס. ע.ק.

סדרת מנהרת הזמן,
כתבה: גלילה רוז-פדר-עמית,
ציורים: מאירים שונים, מודו,
2004, 93 עמ', מנוקד.
לכיתות ג-ה.

הגיעו למערכת

- 1) מלח על השפתיים, מאת: דפנה מיתר, איורים: הילה חבקין ספרית פועלים, לא מנוקד, על ילדים חולים.
- 2) יותם רוצה להיות גדול - יותם רוצה להיות חזק, כתבה אורלי יונה דרורי, אייר: יואב בז'רנו, הוצאה פרטית, מנוקד, לקטנים. על תזונה נבונה.
- 3) החתול הרבובן, כתבה: רבקה פומרנץ, ציורים: יוליה כסלו, הוצאת צפרן נקוד, מנוקד, לקטנים.
- 4) מותר לשקד, כתב: אלי נצר איורים: שמואל כץ הוצאת יד ושם, לא מנוקד, לכיתות גבוהות.
- 5) שמות מוזרים, כתבה: שרי דאש גריספן איורים: אבי כץ, אורים הוצאה לאור, מנוקד, לקטנים. על שמות מתאימים ולא מתאימים, לילדי הגן.
- 6) יפי של עולם, ספר וציר: פאול קור, כתבה: יעל גובר, הוצאת דביר, מנוקד, לקטנים.
- 7) בצל עץ התות, ספורי ילדות ברעננה כתבה: לאה חובב מנוקד בלוי תצלומים.
- 8) גברת מפוזרת, מאת רוטי ויטל גלעד, עיבוד: רות צרפתי, הוצאת כנרת, מנוקד, לקטנים.
- 9) אגדה על עץ הפלאים, מאת דינה דז'טלובסקי. איורים: וולף בולבה, הוצאת קוראים, מנוקד, לקטנים.
- 10) זה מזכיר לי ש... מאת אדוה שי, איורים: ירון לובטון, הוצאת עם עובד, מנוקד, לקטנים.
- 11) יום אהב מים, כתבה: ענבר בן-שמשון דבורה, איורים: נעמה בניזמן, הוצאת עם עובד, מנוקד, לקטנים.
- 12) ספור מוזר על הפיל חדקצר, כתבה ואירה: קורה גלעדי. הוצאת כתר, מנוקד, לכיתות נמוכות.
- 13) ספר הבשול של ילדי העולם, אנגלה וילקס ופיונה ואט, מאנגלית: אירית מנדלצוויג, הוצאת כנרת, לא מנוקד, לילדים הרוצים לבשל.
- 14) רן בחבית, כתבה: חנה הורן, איורים: ליאת בנימיני אריאל, ידיעות אחרונות, סדרת דובונים, מנוקד, לקטנים.

- 15) מראות מצחיקות, מאת: עליזה אלראי, הוצאת ידיעות אחרונות/ספרי חמד, לא מנוקד, לתיכון ולמבוגרים.
- 16) קיפר וגלילון, מאת: מיק אינקפן, תרגום: אברהם יבין, הוצאת עם עובד, מנוקד, לקטנים.
- 17) ערן מבקר בארצות קסומות, מאת רבקה פומרנץ, ציורים: יוליה כסלו, הוצאת צפרן נקוד, מנוקד, לקטנים.
- 18) המבוהלת, מאת איילת א., איורים: רותי מקובר, הוצאת צ'ריקובר, מנוקד, לקטנים.
- 19) שמוליק הילד מבני ברק, מאת עמלה עינת, צילומים: ועה פלד, אלי לייבנר. מן הסדרה: ילדים בישראל: סיפורים על ילדים ממגזרים שונים. הוצאת ס' פועלים הקבה"מ. מנוקד, לכיתות נמוכות.
- 20) הסיפור של נימי, מאת: אראלה טהרלב-בן שחר, איורים: פפי מרזל, מן הסדרה סיפוריהופו, הוצאת מפה, מנוקד, לקטנים.
- 21) מה לעשות כדי להצליח? - צריך לנסות להגיע לשיח!, כתבה: ענת אומנסקי, איורים: בגני לגוטין, מנוקד, לקטנים.

התוכן

פרס זאב לשנת תשס"ה

- 1 דברי ד"ר אליעזר מרכוס - מנחה הטקס
2 ברכות: לאה רונברג, מנהלת המינהל הפדגוגי
2 חוה ליבר, מנהל "בית אריאלה"
4 יפתח דקל - בשם המו"לים
נימוקי "פרס זאב" לשנת 2004 - ד"ר מירי ברוך, ירדנה הדס, ד"ר לאה חובב
6 תשובות הזוכים - מירה מאיר, אורה מורג, מרסלה לונדון, רינת הופר

הכנס החצי שנתי של המדור לספרות ילדים

- 15 משה שמיר - אלכס זהבי
16 סכנות אורכות לנוער - אלכס שטנדל
18 ארץ אגדה - עמוס בר
19 הדולפינים באים - זאב ברגמן
22 על סיפורי ארנבים - ד"ר אבי מעפיל
23 בעלי חיים בספרי מירי לשם-פלאי
31 כל כך רציתי גור - עדית פנק
35

ביקורת

- 38 מורי אמר לי - מנחם רגב

מדריך הספרים

- 47

הגיעו למערכת

- 57

- 59 תוכן בעברית

- 60 תוכן באנגלית

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

January 2005, Vol XXXII No.2 (122)
ISSN 0334-276X
Editor G. Bergson

Deborah Haneviah Str.
Lev-Ram Bldg.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

2004 (5756) Ze'ev Prize

Remarks	Dr. Eliezer Marcus, Conference Moderator	1
Greetings	Leah Rosenberg, Director, The Pedagogical Secretariat	2
	Chava Lieber, Director, Beit Ariella	2
	Yiftach Dekel on behalf of the publishers	4

2004 Ze'ev Prize Explanatory Remarks

Dr. Miri Baruch, Yardena Hadas, Dr. Leah Hovav		
Remarks from Mira Meir, Ora Morag, Marcella London, Rinat Hopper		6
The Bi-Annual Children's Literature Department Conferenced		15
<i>Moshe Shamir - Alex Zahav</i>		16
<i>Dangers Lying in Wait for the Youth - Ori Stendel</i>		18
<i>Land of Legend - Amos Bar</i>		19
<i>The Dolphins are Coming - Ze'ev Bergman</i>		22
<i>About Rabbit Stories - Dr. Avi Ma'apil</i>		23
Animals in the Books of Miri Leshem		31
<i>I Wanted a Puppy So Much - Edit Pank</i>		35
Review		
My Teacher Told Me - Menachem Regev		38
From the Bookshelf		47
Letters to the Editor		57
Contents in Hebrew		59
Contents in English		60

